ISSN: 2146-1740
https://dergipark.org.tr/tr/pub/ayd,
Doi: 10.54688/ayd.1532153

Araştırma Makalesi/Research Article

ASKERİN DEMOKRATİK GEÇİŞLERDEKİ ROLÜ: MISIR VE TUNUS ÖRNEKLERİ

THE ROLE OF THE MILITARY IN DEMOCRATIC TRANSITIONS: THE CASES OF EGYPT AND TUNISIA

Ali SARIHAN[1]

Öz

Makale Bilgi

Gönderilme:
12/08/2024

Kabul:
16/04/2025

Otokrat rejimlerin yıkılmasında ve sonrasında yaşanan demokratik geçişlerde halkın ve protestoların rolü çok büyük olmakla beraber, rejimlerin yıkılmasına veya halk ayaklanmalarının ne şekilde sonuç vereceğine karar veren genelde ülkelerin silahlı yapıları, yani askerler olmaktadır. Bu makalenin ana konusu, askerin güçlü olmasının da, zayıf olmasının da sağlıklı bir demokratik geçiş için tehlike arz ettiğini göstermektir. Mısır örneğiyle açıklandığı gibi güçlü askeri yapılar, demokrasinin gelmesini var olan gücünün elden gitmesi olarak algılayıp, sahip olduğu gücün verdiği güvenle iktidardan desteğini çekip dolaylı olarak veya doğrudan askeri bir darbe gerçekleştirerek, geçişin demokrasiye doğru değil antidemokratik bir yöne doğru evirilmesine neden olabilmektedir. Fakat Mısır'ın tam tersi, zayıf bir askeri yapıya sahip olan Tunus örneği de askerin zayıf olmasının demokrasi adına bir avantaj olmadığını göstermiştir. Çünkü askerin zayıflığı, askerin geçiş sürecindeki antidemokratik gelişmelere karşı müdahale etme veya engelleme yeteneğinden yoksun olmasına, dolayısıyla demokratik geçiş sürecinin durmasına sebep olabilmektedir**.**

Anahtar Kelimeler: Tunus, Mısır, Otokrasi, Demokratikleşme, Sivil-Asker İlişkileri

Jel Kodları: N45, F50

[1] **Sorumlu Yazar:** Dr., St Mary's College of Maryland, ORCID: 0000-0002-4136-4404, asarihan@smcm.edu.
Atıf: Sarıhan, A. (2025). Askerin demokratik geçişlerdeki rolü: Mısır ve Tunus örnekleri. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, *16*(1), 300-335.

Article Info

Received:
12/08/2024

Accepted:
16/04/2025

Abstract

The people and protests significantly influence the collapse of autocratic regimes and the subsequent democratic transitions, but ultimately it is the armed structures of the countries, particularly the military, that often determine the outcome. This article aims to illustrate how both the strengths and weaknesses of the military can pose a threat to a successful democratic transition. For instance, in the case of Egypt, a powerful military may view the advent of democracy as a threat to its established authority, leading it to withdraw support from the government and potentially instigate a military coup, thereby obstructing the transition to democracy. Conversely, Tunisia's experience demonstrates that a weak military also presents challenges for democracy. In this context, a feeble military may lack the capacity to intervene or deter anti-democratic developments during the transition process, thereby stalling the democratic transition.

Keywords: Tunisia, Egypt, Autocracy, Democratization, Civil-Military Relations

Jel Codes: N45, F50

Extended Summary

The main subject of this article is to show that both the strengths and weaknesses of the military in antidemocratic regimes pose a danger to a healthy democratic transition. Because robust military structures perceive democracy as a threat, in order to protect their existing power, they can withdraw their support from the current government with confidence in the power they have and carry out a military coup directly or indirectly, causing the transition to turn in an antidemocratic direction rather than towards democracy. However, it should not be forgotten that this study does not claim that the structure and attitude of the military is the only factor in realizing a democratic transition. It is not ignored that each country's social, political, and economic history and structural differences will affect the democratic transition. However, this study only aims to reveal the effect of the structure and role of the military in a democratic transition process.

However, the vulnerability of a country's military can hinder the process of democratization. A weak military lacks the capability to lead or safeguard a smooth transition towards democracy. It also lacks the authority to resist individuals, including civilians, who support dictatorship rather than democracy during the transition. In countries with a weak military, the risk of a coup by the elected leadership is significantly higher than in those with a strong military, as indicated by Grewal (2023). Weak militaries may seek the support of transitional governments to address their previous exclusion and lack of influence under the former authoritarian regime, which may not prioritize democracy. This contrasts with strong militaries, less likely to prioritize such concerns. An example of this behavior is observed in the actions of the Tunisian army in 2010-2011 and 2021. Consequently, having a solid military integrated into an antidemocratic system and a weak military alienated from the system can hinder democratic transition and potentially lead to the persistence of autocracy or even civil conflict.

The contribution of this study to the civil-military literature will be to measure the effect of the military on democratization by examining the active and passive stances played by weak and robust military structures in the democratization process in countries. Another contribution of the study to the literature will be the similar effects of the opposing armies of two countries that have recently entered the democratization process but have not been able to conclude this process with democracy. The hypothesis that we can derive from these two case analyses is that the military should neither be too strong to stage a coup nor too weak to be a deterrent force. The most important conclusion that we can derive from the cases of this study is that in order for a democratic transition to be carried out smoothly and healthily by the state and society, the military should be a force that believes in democracy and the necessity of democratic principles (Barany, 2012: 11-12). In other words, it can be argued that even if the military is not a democrat, believing in democracy is quite crucial for democratization. In the first part of this article, we will examine the types of democratic transitions. In the second part, we will examine the similar results that emerged from the role played by the military in Tunisia and Egypt, which have different military structures.

The theoretical framework of this study is that in countries experiencing a democratic transition process after an authoritarian regime, the military being too strong to be controlled by the civilian administration or too weak to be taken into account can disrupt the democratic transition processes of authoritarian regimes (Grewal, 2023). In this study, the three primary variables monitored while evaluating the strong military are how much say the military has in the country's governance regarding structure and economy, whether it has a political or apolitical character, and finally, what meaning it gives to professionalism. Although the position of the military is not the only factor that prevents democratic transition, the attitude of the military emerges as one of the critical factors in the transition of authoritarian countries to democracy. While the military being too strong causes it to see democracy as a threat and take a stance against democracy, not to lose what it has, the military being weak can cause it to lack the ability to intervene or prevent antidemocratic developments in the transition process. While the first situation can be called the negative effect of uncontrolled armed force on democracy, the second situation can be called the ineffectiveness of a marginalized military structure on democracy.

1. Giriş

Demokratikleşme, otoriter bir rejimden daha demokratik bir siyasi rejime doğru gerçekleşen yapısal rejim geçişidir (Tilly, 2000). Bu geçiş, bir süreci kapsamakla beraber, demokratikleşmeden beklenen yeni rejimin kapsayıcı, eşitlikçi ve katılımcı olmasıdır. Demokratikleşme süreci genellikle otoriter yönetimlerin sona ermesi veya dönüşmesiyle ortaya çıkar. Demokratik olgunluk ise demokratik geçişin başarılı olduğu toplumlarda görülen bir sonraki aşamadır. Dolayısıyla, demokrasinin işlediği toplumlar demokratik olgunluğa erişmiş, geçişin değil, işleyişin egemen olduğu toplumlardır.

Geçmişten günümüze demokratik geçiş sürecini yaşayan örneklere bakıldığında bu sürecin genel olarak iki şekilde yaşandığı görülmektedir. İlki şiddet barındırmayan, demokrasiye geçişin barışçıl bir şekilde gerçekleştiği süreçtir. 1989 yılında Sovyetler Birliği yıkıldıktan sonra demokratik bir rejime geçiş yapan Macaristan buna örnek olarak gösterilebilir. Diğer geçiş süreci ise ilkinin tersine şiddet barındıran ve kanlı bir mücadeleye sahne olan geçiş şeklidir. Buna örnek olarak, 1980'lerde İspanya'nın krallıktan demokrasiye geçiş sürecinde yaşadığı zorlu ve kanlı çatışmalar gösterilebilir (Maxwell, 1991; Özel Özcan, 2022). Teknolojinin gelişmesi, insanların birbirleriyle olan iletişimlerinin ve beraber hareket etme yeteneklerinin artmasıyla birlikte halk ayaklanmaları 21. yüzyılda insanların rejime olan tepkilerini ortaya koymak için kullandıkları en yaygın türlerden biri haline gelmiştir (Leach vd., 2024; Tilly & Wood, 2019). Arap ayaklanmaları, Arap isyanları veya Arap Baharı olarak adlandırılan sosyal hareketler de halk ayaklanması ile demokratik geçişin başladığı en önemli örneklerden bir tanesi olarak literatüre geçmiştir.

Demokratik geçişlerde halkın ve protestoların rolü çok büyük olmakla beraber, rejimlerin yıkılmasına veya halk ayaklanmalarının ne şekilde sonuç vereceğine karar veren genelde otoriter ülkelerin silahlı yapıları olmaktadır. Bunun sebebi, bu silahlı yapıların sahip olduğu silahlı güce sivil toplum kuruluşları (STK) ve siyasi partiler gibi kurumların sahip olmamasıdır (Allen, 2019). Çünkü otoriter rejimlerde güç, kurumların değil kişilerin kontrolünde olduğu için başta asker olmak üzere polis, rejim milisleri ve özel kuvvetler gibi silahlı kuvvetler bu ortamın koruyucusu veya ortağı olarak varlığını sürdürmektedir (Bellin, 2004). Fakat halkın ayaklanıp otoriter rejimin değişmesini talep ettiği bir zamanda bu silahlı güçler rejimin yanında yer alarak halk isyanlarını bastırabileceği gibi, halkın yanında yer alarak rejimin değişmesini ve demokratik bir sisteme geçilmesini de talep edebilir.

Bu makalenin ana konusu antidemokratik rejimlerde askerin güçlü olmasının da, zayıf olmasının da sağlıklı bir demokratik geçiş için tehlike arz edebileceğini göstermektir. Fakat

unutulmamalıdır ki bu çalışmada demokratik bir geçişin gerçekleşebilmesi için askerin yapısının ve tutumunun tek faktör olduğu iddia edilmemektedir. Her ülkenin sahip olduğu sosyal, siyasal ve ekonomik durumunun ve yapısal farklılıklarının demokratik geçişe olan etkisi yok sayılmamakta; fakat bu çalışmada sadece askerin yapısının ve oynadığı rolün demokratik bir geçiş sürecindeki etkisinin ortaya konulması amaçlanmaktadır.

İlk olarak güçlü orduların demokratikleşme sürecine zarar vermelerinin başlıca nedeni, bu askeri yapıların demokrasiyi bir tehdit olarak görmeleri ve mevcut güçlerini korumak ya da artırmak amacıyla askeri bir darbe gerçekleştirmeleridir. Bu durum, demokratik geçişin antidemokratik bir yöne kaymasına yol açmaktadır. Diktatörlükten demokrasiye geçiş sürecinde olan ülkelerdeki bu sorun, güçlü orduların demokratik bir seçimle iş başına gelen iktidarların desteğini değil, seçilen iktidarların güçlü ordunun desteğini almak zorunda olmalarıdır. Bu demokratik bir işleyiş tarzı olmadığı için sonuçları da demokratik olmamaktadır. 1946-2010 yılları arasında demokratikleşme sürecine giren otoriter rejimlerin yüzde kırkı hegemonik bir güce sahip olan askeri yapının darbe yapması sonucu demokrasiye geçiş yapamamıştır (Grewal, 2023: 51). 2013 yılında, güçlü Mısır ordusunun seçimle göreve gelen Müslüman Kardeşler yönetimini devirmesi de, bu şekilde kesintiye uğrayan demokratikleşme sürecine bir örnek teşkil etmektedir.

Güçlü askerin antidemokratik yapısı ve duruşu demokratik geçiş sürecinde sorun olabileceği gibi, askerin zayıf olması da demokratikleşme adına sorun olabilmektedir. Çünkü zayıf bir askeri yapı, sağlıklı bir geçişin öncüsü veya koruyucusu olamayacağı gibi, sonraki süreçte de demokratik bir rejim yerine antidemokratik bir düzeni isteyenleri, siviller de dâhil olmak üzere, durdurabilecek caydırıcı bir güç olamaz. Grewal'e (2023) göre ordunun zayıf olduğu bir ülkede yaşanan demokratikleşme sürecinde, seçilen gücün darbe yapma ihtimali, güçlü bir ordunun bulunduğu bir devlete göre çok daha fazladır. Başka bir deyişle, ordunun zayıf olması, diktatörlük döneminin ardından seçimle göreve gelen iktidarın, henüz inşa edilmekte olan demokratik düzeni sona erdirme olasılığını yükseltmektedir. Ayrıca güçlü ordularda görülen durumun tersine, zayıf ordular yıkılan otoriter rejim tarafından yaşadıkları dışlanmışlık ve marjinalleştirilme durumuna son verebilmek ve gücünü arttırabilmek adına geçiş dönemi iktidarının desteğini almak istemektedir. Bu iktidar, demokratik bir seçimle iş başına gelmiş olabilir; ancak zayıf ordunun önceliği, demokrasiden ziyade dışlanmışlık ve etkisiz kalma durumunu sona erdirmek olabilir. Buna vereceğimiz örnek ise Tunus ordusunun 2010-2011 ve 2021 yıllarındaki pratik ve politik tercihleri olacaktır. Bu nedenle, otokrat bir rejim döneminde güçlü bir yapıya sahip olan ordular, demokratikleşme sürecinde sahip

oldukları gücü korumak veya artırmak amacıyla demokrasiye karşı engeller oluşturabilirken; otokrat bir rejim tarafından dışlanan zayıf ordular ise demokratikleşme sürecinde antidemokratik gelişmelere müdahale edemeyerek veya güç kazanma çabasıyla müdahale etmekten kaçınarak sürecin olumsuz etkilenmesine yol açmaktadır Her iki durumda demokrasinin değil, otokrasinin sürmesine ya da olası bir iç savaşın patlak vermesine yol açabilmektedir.

Bu çalışmanın asker-sivil ilişkileri literatürüne katkısı, otoriter rejimlerin askeri yapılarının demokrasiye geçiş sürecinde oynadıkları aktif ve pasif duruşları inceleyerek, askerin demokratikleşme sürecine olan etkisini göstermektir. Özellikle yakın zamanda demokratikleşme sürecine girip, bu süreci demokrasi ile sonuçlandıramayan iki ülkenin sahip olduğu birbirine zıt yapıdaki orduların sonuç üzerindeki benzer etkileri, çalışmanın literatüre olan diğer bir katkısı olacaktır. Ayrıca, askerin ne darbe yapacak kadar güçlü, ne de caydırıcı bir güç olamayacak kadar zayıf olmaması gerektiği, bu iki durumu temel alarak geliştirebileceğimiz bir hipotez olacaktır. Bu çalışmanın vakalarından çıkarabileceğimiz diğer bir önemli sonuç, demokratik bir geçişi devletin ve toplumun pürüzsüz ve sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için askerin demokrasiye ve demokratik ilkelerin gerekliliğine inanan bir güç olması gerektiğidir (Barany, 2012: 11-12). Diğer bir ifade ile askerin demokrat olmasa bile demokrasiye inanmasının, demokratikleşme adına oldukça önemli olduğu iddia edilebilir. Bu makalenin ilk kısmında demokratik geçiş türleri, ikinci kısmında ise askeri yapıları birbirinden farklı olan Tunus ve Mısır'da askerlerin demokratikleşme sürecinde oynadıkları rolün ortaya çıkardığı benzer sonuçlar incelenecektir.

2. Demokrasiye Geçiş Sorunu: Demokratikleşememe

Demokrasi, bir topluma var olan rejimin evirilmesi ile gelebileceği gibi, var olan rejimin yıkılıp yerine adı demokrasi olan yönetim şeklinin kurulması ile de gelebilir. Dolayısıyla demokrasi, bir topluma mevcut antidemokratik rejimin demokrasiye evirilmesi veya tamamen devrilmesi ile gelebilir. Demokrasinin bir topluma yerleşme süreci genel olarak iki şekilde gerçekleşir: Birincisi, elitlerin öncülük ettiği bir süreç; ikinci olarak ise tabandan başlayarak tüm topluma yayılan bir süreçtir (Welzel, 2019).

Welzel'e göre halk temelli (tabandan) olan demokratikleşme, aşağıdan başlayıp toplumu saran ve topluma hitap eden bir yapıya sahipken, elit önderliğinde gerçekleşen demokratikleşme hareketi ise halkın desteğini almadan, sadece elitlerin liderliğinde ve tepeden inmeci bir süreçle, halktan kopuk olarak gerçekleşmektedir. Halk temelli demokratikleşmenin daha sağlam ve güçlü olacağını öne süren Welzel, elitlerin öncülük ettiği demokratikleşme sürecinin ise halk

desteğinden yoksun olduğu için demokrasinin gerçekleşmesi ve sürdürülebilmesi açısından oldukça tehlikeli olduğunu ifade etmektedir (2019). Welzel, elit önderliğinde gerçekleşen demokratikleşme süreçlerinin halka rağmen tamamlansa bile güçlü bir demokrasiyle sonuçlanamayacağını, halk destekli süreçlerin ise daha güçlü bir demokratik sistemle sonuçlanabileceğini ileri sürmektedir (2019).

Elit önderliğinde ortaya çıkabilecek olan demokratikleşme türlerinin ilki ve en ideali aydınlanmış demokratikleşme türüdür. Bu demokratikleşme süreci, elitlerin gönüllü olarak ve demokrasiye inanarak ülkelerinde demokratik bir rejimi inşa edebilmek adına süreci başlatmaları olarak açıklanabilir. Buradaki kritik nokta, bu demokratikleşme türünde elitlerin arkasında büyük kitlelerin desteğinin olmasına gerek olmamasıdır. Buna örnek olarak, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Alman elitlerin önderliğindeki Nazi Almanya'sından demokratik Almanya'ya geçiş verilebilir.

Fırsatçı demokratikleşme, yine kitle desteğinden yoksun ve elitlerin önderliğinde gerçekleşen bir tür olmasına rağmen, ilkinden farkı burada elitlerin demokrasiyi çıkarları için bir fırsat ve araç olarak görmeleridir. Dolayısıyla amaç, demokrasiye geçiş izlenimi altında elitlerin uluslararası arenada demokratik ülkelerden destek almasını sağlamaktır. Bu duruma örnek olarak, Mübarek dönemindeki Mısır ve Bin Ali dönemindeki Tunus gösterilebilir.[1]

Elit temelli üçüncü demokratikleşme türü ise dayatılmış demokratikleşme olarak literatüre girmiştir (Welzel, 2019: 36-38). Bu türde, dışarıdan bir demokrasi ihracıyla otoriter rejimin yıkılarak yerine demokrasinin kurulması amaçlanmaktadır. Ancak bu tür bir demokratikleşme sürecinde kitle desteği bulunmadığı için, sonunda demokrasinin tesis edilmesi oldukça güçtür. 11 Eylül ikiz kule saldırılarından sonra Amerika Birleşik Devletleri tarafından Afganistan ve Irak'a yapılan müdahaleler ve sonrasında yaşanan başarısızlıklar, yakın zamanda demokrasi inşası iddiası ile başlayıp başarısızlıkla sonuçlanan türlere verilebilecek örneklerdir.

Elit temelli değil de tabandan başlayıp büyük kitlelerin desteğini alarak gerçekleşen kitlesel duyarlı demokratikleşme süreci ise demokrasi adına çok daha sağlıklı ve olumlu sonuçlar verebilmektedir (Welzel, 2019). Welzel'in de belirttiği gibi "Kitlesel duyarlı demokratikleşme, demokrasinin toplumun temelinde güçlü bir şekilde yerleştiği ve bu sayede sosyal açıdan sürdürülebilir bir nitelik kazandığı tek demokratikleşme biçimidir" (2019: 36). Kitlesel duyarlı demokratikleşme süreci için öncelikle kitlelerin bir araya gelme ve kolektif

[1] Bazı araştırmacılar bu tür rejimleri demokrasi olarak değil, seçimli otokrasi olarak adlandırmışlardır (Levitsky & Way, 2010).

hareket etme yeteneğine ve kapasitesine sahip olmaları gerekmektedir. Ayrıca, demokratik bir sistemin kurulabilmesi için gerekli motivasyonların yanı sıra, bu süreci başlatabilecek bir olayın da gerçekleşmesi büyük önem taşımaktadır (Tilly, 1978; Welzel, 2019: 37-38).

Askerin sahip olduğu silahlı yapıdan dolayı demokratik geçiş süreçlerinde oynadığı rol, şüphesiz önemli bir nokta teşkil etmektedir. Siviller gibi seçimle yönetilen ve seçmene hesap veren bir yapıya sahip olmadığı için demokratik bir yapıya sahip olması mümkün olmayan askerin, ülkenin demokrasiye geçiş aşamasında demokrasiye destek veren ve karşısında durmayan bir tavır sergilemesi şüphesiz demokratik bir geçiş için önemli bir nokta olarak ortaya çıkmaktadır. Her ülkenin kendine özgü bir durumu olmakla beraber bir askeri gücün genel olarak demokratik bir geçişi iki şekilde sekteye uğratabileceği kabul edilmektedir. İlk olarak, asker doğrudan yönetime darbe yoluyla el koyarak demokratik geçiş sürecini sonlandırabilir (Kuehn & Croissant, 2023: 14). İkinci olarak, doğrudan müdahale etmek yerine izleyici veya destekleyici bir rol üstlenerek, demokratik geçişin siviller tarafından tersine çevrilmesine katkıda bulunabilir (Finer, 1985; Kuehn & Croissant, 2023: 14).

Huntington'ın askere biçtiği demokratik geçişi sağladıktan sonra kışlasına dönen taşıyıcı *(midwife)* rolünün aksine, askerin demokrasinin bir gereği olarak seçilmiş siviller tarafından kontrol edilmeleri gerektiği tarihsel bir gerçeklik olarak ortaya çıkmıştır (Huntington, 1968: 203; Kuehn & Croissant, 2023). Geçiş sürecinde sivillerin askeri kontrol etme şekillerinden ilki, askerin güçlü ve alternatifinin olmadığı ülkelerde bu gücün başka (paralel) bir güçle dengelenmesi ve kontrol edilmesi olmaktadır (Feaver, 2003). İkinci kontrol stratejisi, askerin sivillere itaatsizlik etmesi veya bir darbe girişiminde bulunması halinde, siviller tarafından caydırıcı bir yöntem olarak cezalandırılmasıdır (Kuehn & Croissant, 2023: 40). Diğer kontrol mekanizmaları arasında, askerin siviller tarafından dikkatle izlenmesi, demokratik değerlerin askeri yapıya entegre edilmesi, askeri karar alma süreçlerinin kritik aşamalarına demokrasiye inanan askerlerin atanması ve nihayetinde askerin demokrasiyi desteklemesinin hem bireysel hem de kurumsal düzeyde ödüllendirilerek teşvik edilmesi yer almaktadır (Barany, 2023; Kuehn & Croissant, 2023: 40-42).

Demokratikleşme ve rejim değişikliklerine Orta Doğu ve Kuzey Afrika (MENA) özelinden baktığımızda, bölgede antidemokratik rejimlerin değiştiği en sık senaryonun askeri darbeler olduğu ortaya çıkmaktadır. Be'eri'nin de belirttiği gibi, "Mart 1949'dan 1980'in sonuna kadar [Arap dünyasında] toplam 55 askeri darbe gerçekleşti. Bu darbelerin yaklaşık yarısı başarılı olurken, diğer yarısı ise başarısızlıkla sonuçlandı" (1982: 70). Svolik'in aktardığı verilere göre, iktidarını kaybeden 303 liderden sadece 32'si halk ayaklanmasıyla görevini

bırakırken, 30 lider kamuoyunda ortaya çıkan demokratikleşme baskısı nedeniyle, 20 lider bir darbe veya halk ayaklanmasıyla ilgisi olmayan suikast sonucu, 16 lider dış müdahaleyle, 205 lider ise diğer hükümet üyeleri veya ordu ya da güvenlik güçleri tarafından gerçekleştirilen bir darbe ile görevlerini bırakmak zorunda kalmıştır (Svolik, 2009: 477-478). Bu veriler, askeri darbelerle devrilen liderlerin toplam sayı içinde üçte iki gibi büyük bir orana sahip olduklarını göstermektedir.

Askeri darbe, askerin yönetime yaptığı illegal müdahalenin adıdır. Askerin buradaki amacı genel olarak çıkarlarını korumak veya arttırmak olmaktadır.[2] Bu çıkarlar ideolojik olabileceği gibi, maddi çıkarlar şeklinde de ortaya çıkabilmektedir. Dolayısıyla askeri güçler, rejimi demokratik olmayan bir darbe ile devirerek demokrasiye değil, genelde kendi inandıkları doğrulara hizmet etmeyi amaçlamaktadır. Bu askeri yapılar, devletin değil, belirli bir ideolojik grup veya grupların kontrolünde olup, ülkenin sahibi olarak yalnızca kendilerini gören yapılar olarak tanımlanabilir. Türkiye'de meydana gelen 27 Mayıs 1960, 12 Mart 1971, 12 Eylül 1980 ve 28 Şubat 1997 askeri müdahaleleri bu duruma örnek teşkil etmektedir.

Sosyal Hareketler ile otoriter rejimlerin devrilmesi ise 21. yüzyılda çok daha fazla yaygın hale gelmiştir. Örnek olarak, 2010-2011 yıllarında gerçekleşen Arap ayaklanmaları ile Mübarek, Bin Ali ve Kaddafi gibi diktatörler devrilmiştir. Sosyal hareketleri askeri darbelerden ayıran en önemli fark, sosyal hareketlerin silahlı güçle değil, halkın desteğiyle hareket etmesidir. Fakat askerin de halk hareketlerine destek vermesi, hareketin başarıya ulaşabilmesi için önemli kriterlerden biridir. Askerin halk hareketinin karşısında durması halinde Bahreyn'de olduğu gibi halk ayaklanması sonuçsuz kalabileceği gibi, askerin bölünmesi durumunda da Libya da olduğu gibi bir iç savaş çıkabilir. Fakat askerin halk ayaklanmalarına destek vermesi, Tunus ve Mısır'da olduğu gibi, otoriter rejimlerin yıkılmasına neden olabilmektedir. Halkın öncülüğünde başlatılan ve devam ettirilen bir ayaklanma ile mevcut rejimin yıkılması ve halkın talep ettiği bir yönetim sisteminin kurulması amaçlanmaktadır. Welzel'in belirttiği gibi, "Kitlesel duyarlı demokratikleşme, demokrasiye giden tek yol değildir. Çünkü demokrasi, yabancı güçler tarafından dayatılabilir veya tek taraflı olarak seçkinlerin eylemleriyle benimsenebilir. Ancak kitlesel duyarlı demokratikleşme, toplum tarafından

[2] Ozan Varol tarafından demokratik darbe teorisi ortaya atılmış olmasına rağmen, MENA bu teorinin pratiğe dönüşmediği bölgelerden biri olmuştur (Daha fazlası için: Varol, Ozan O. The democratic coup d'état, Oxford University Press, 2017).

.

desteklenen ve sürdürülebilir olan demokratik bir yönetim sistemi oluşturmanın en etkili yoludur" (2019: 38).

Otoriter bir rejiminin askeri bir darbe ile veya sosyal hareketler ile devrilmesinden sonra ki geçiş sürecinde rejim, demokratik bir yapıya kavuşabileceği gibi, tekrar eski düzene veya çok daha antidemokratik bir yapıya da dönüşebilir. Bu askeri bir darbe ile olabileceği gibi, seçimle iş başına gelen bir iktidarın demokratik bir geçişi engellemesi şeklinde de olabilir. 1991 yılında demokratik seçimleri kazanarak iktidara gelen İslami Selamet Cephesi (FIS), Cezayir ordusu tarafından gerçekleştirilen bir askeri darbe ile yönetimden uzaklaştırılmıştır. Bu durum, askerin demokratik geçişe yönelik silahlı bir müdahalede bulunmasına önemli bir örnek teşkil etmektedir. Benzer bir şekilde, Peru'da seçilen devlet başkanı ve ziraat mühendisi Alberto Fujimori, 1992 yılında olağanüstü hal ilan ederek parlamentoyu feshetmiştir. Bu olay, seçilmiş sivil bir liderin demokrasiye karşı gerçekleştirdiği sivil bir darbe olarak tarihe geçmiştir Burada askerin rolü, antidemokratik bir girişimde bulunan gücün, seçilmiş olsa bile, asker tarafından engellenmemesi ve dolayısıyla darbenin, seçilmiş bir sivil-politik aktörün liderliğinde ama askerin desteğiyle gerçekleşmiş olmasıdır.

Demokrasi adına yaşanan yukarıdaki olumsuz örneklerin aksine, Portekiz'de 1974 yılında meydana gelen Karanfil Devrimi, asker ve halkın iş birliğiyle bir diktatörlüğün sona erdirilip demokrasiye geçiş yapıldığı demokratik bir devrim örneği olarak literatüre girmiştir. Bu makalenin konusu olan Mısır ve Tunus'ta ise otoriter rejimler halkın öncülüğünde fakat ordunun da desteğini alarak devrilmesine rağmen her iki ülkede de demokrasiye geçiş sağlanamamıştır. Mısır'da asker darbe yaparak geçişi engellerken, Tunus'ta ise seçilen sivil lider demokratik geçişin önündeki engel olarak ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla, demokrasiye geçişin askeri bir darbe ile engellenebileceği gibi, sivil müdahalelerle de sona erdirilebileceği görülmüştür.

3. Teorik ve Metodolojik Çerçeve

Tarihsel gelişmeler, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki otoriter rejimlerin kurulması, sürdürülmesi ve yıkılmasında askerin kritik bir rol oynadığını göstermektedir (Bellin 2004, 144-146). Rejim karşıtı halk ayaklanmalarının yaşandığı ve rejimin yıkılma tehlikesiyle karşı karşıya olduğu dönemlerde askerin bu rolü daha fazla öne çıkmaktadır. Çünkü asker, rejimi korumak adına halk ayaklanmalarını bastırabileceği gibi, halkın yanında yer alarak rejimin yıkılmasına da katkıda bulunabilir. Askerin protestoların yanında yer alarak rejimin yıkılmasına neden olması, demokratikleşme adına olumlu bir gelişme olmakla beraber, askerin rolü burada bitmemekte, demokratikleşme sürecinin devam ettiği dönemde devam etmektedir. Otokrasi

sonrası dönemde askerin alabileceği roller, askerin ve ülkenin yapısına göre değişebilmekle beraber, genel olarak şu senaryolara şahit olunmaktadır. Öncelikle asker, demokratik bir davranış sergileyerek demokratikleşme sürecini tamamen sivillere bırakarak kışlasına dönebilir. Fakat asker, antidemokratik bir tutum benimseyerek kışlasına dönmek yerine siyasetin merkezinde kalmayı ve süreci doğrudan yönetmeyi de seçebilir. Askerin geçiş sürecini doğrudan yönetmek yerine dışarıdan kontrol etmeyi tercih etmesi ise diğer bir seçenek olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışmanın teorik çerçevesini, otoriter bir rejim sonrası demokratik bir geçiş süreci yaşayan ülkelerde, askerin sivil yönetim tarafından kontrol edilemeyecek kadar güçlü veya dikkate alınamayacak kadar zayıf olmasının, otoriter rejimlerin demokratikleşme süreçlerini olumsuz etkileyebileceği argümanı oluşturmaktadır (Mansfield & Snyder, 2002; Wright & Escribà-Folch, 2012; Grewal, 2023). Güçlü asker değerlendirmesi yapılırken referans alınan temel 3 değişken askerin yapı ve ekonomik olarak ülkenin yönetiminde ne kadar söz sahibi olduğu, bununla ilişkili olarak da politik veya apolitik bir karaktere sahip olup olmadığı ve son olarak da profesyonelliğe nasıl bir anlam yüklediğidir. Bu çalışma, demokratik geçişi engelleyen tek faktör olarak askerin alacağı pozisyonu görmemekle beraber, otoriter ülkelerin demokrasiye geçişlerinde askerin tutumunu önemli faktörlerden biri olarak değerlendirmektedir.

Askerin güçlü olması, demokrasiyi bir tehdit olarak algılamasına ve sahip olduklarını korumak amacıyla demokrasiye karşı bir tutum sergilemesine yol açabilirken; askerin zayıf olması ise geçiş sürecindeki antidemokratik gelişmelere müdahale etme veya bunları engelleme kapasitesinden yoksun kalmasına neden olabilir. Dolayısıyla demokrasinin gerekliliğini ve değerlerini benimsemeyen çok güçlü veya çok zayıf bir askeri yapının demokratik geçişlerdeki rolü demokrasi adına olumsuz bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Bu çalışma, askerin demokratik geçişlerdeki rolünün aktif mi yoksa pasif mi olması gerektiği sorusunu ele alırken, askerin demokrasinin gerekliliğine inanmadığı durumlarda, hem aktif hem de pasif tutumlarının demokrasiyi olumsuz yönde etkileyebileceğine dair yeni bir teorik çerçeve sunmaktadır. Başka bir ifadeyle, etkili bir demokratik geçiş süreci için ordunun, süreci engelleyecek kadar güçlü ya da tamamen müdahale edemeyecek kadar zayıf olmaması gerekmektedir. Bunun yanı sıra, askerin demokrasiye ve demokratik değerlere inanması ve bunları koruması da büyük bir önem taşımaktadır.

Metodoloji olarak farklı sistem tasarımı olarak adlandırılan aynı sonucu veren farklı iki vakanın karşılaştırılma yöntemi seçilmiştir (Mill, 1843; King, Keohane & Verba, 2021). Bu

karşılaştırmada bağımsız değişken olarak ülkelerin askeri yapıları incelenirken, bağımlı değişken olarak ise demokratikleşme sürecinin devam edip etmediği incelenmektedir. Farklı değişkenler Mısır ve Tunus ordularının sahip oldukları güç, politik yapı ve profesyonellikleri olurken, Arap Baharı ve özellikle de sonrasında geliştirdikleri pozisyonda güçlenmek ve/ya var olan güçlerini arttırmak istemeleri farklı iki ordunun ortak noktaları olarak ortaya çıkmaktadır. Bu değişkenlerin incelenebilmesi için 2010-2011 Arap ayaklanmaları, 2013 Sisi darbesi ve 2021 Said darbesi örneklem olarak seçilmiştir. İki farklı vakanın farklı değişkenlere rağmen ortak bir noktayla benzer sonuçlara katkı sağladıkları bu vaka gözlemleriyle gösterilerek, karşılaştırmalı vaka çalışması literatürüne katkıda bulunulması amaçlanmaktadır (bkz. Tablo 1).

Tablo 1.

Metodolojik Çerçeve

Bağımsız Değişkenler	**Ordunun Davranışının Gözlemlendiği Vakalar**	**Bağımlı Değişkenler**	**Sonuç**
Mısır Ordusu • Gücü • Politik yapısı • Profesyonelliği	- Arap Ayaklanmaları - 2013 Askeri Darbe	Demokratikleşme Süreci	• Süreç devam etmiyor
Tunus Ordusu • Gücü • Politik yapısı • Profesyonelliği	- Arap Ayaklanmaları - 2021 Sivil Darbe	Demokratikleşme Süreci	• Süreç devam etmiyor

Kaynak: King, Keohane & Verba, 2021.

Çalışmanın ilk kısmında Mısır ordusunun gücü, siyasi karakteri ve profesyonel yapısı incelenerek bu faktörler ile ordunun Arap Baharı sürecinde ve 2013 darbesindeki davranışı arasındaki nedensellik gösterilmektedir. Çalışmanın ikinci kısmında ise Mısır'ın tersi bir örnek olarak karşımıza çıkan Tunus ordusu incelenmekte ve Tunus ordusunun Arap Baharı sürecinde ve 2021 yılında izlediği strateji açıklanmaktadır. Bu karşılaştırma, farklı iki vakanın sahip olduğu farklı değişkenlere rağmen benzer güç arzularının demokratikleşme sürecini olumsuz etkilediğini ortaya koymaktadır.

4. Mısır Ordusu: Güçlü, Politik ve Profesyonel

Mısır, 1922 yılında Birleşik Krallıktan tek taraflı olarak bağımsızlığını elden etmeyi başarırken, uzun yıllar monarşi ile yönetilmek zorunda kalmıştır (Jankowski, 2002). 1953 yılında Yüzbaşı Cemal Abdülnasır ve General Muhammed Necip'in liderliğindeki Özgür

Subaylar darbesiyle devrilen krallığın ardından Mısır'da kurulan rejim cumhuriyet olarak adlandırılsa bile, Cook'un (2007) belirttiği gibi askerler aslında kontrolü elinde bulunduran, ancak yönetim işlevini üstlenmeyen bir konumdaydı. Abdülnasır, darbeden sonra askerin kışlasına dönmesi gerektiğini savunan arkadaşı General Necip'i saf dışı bırakarak Mısır'da askerin kontrol ettiği fakat yönetmediği bir rejim inşa etmiştir (Grewal, 2023: 94). Nasır'ın asker kökenli olması askerin yönetimde yer almasını kolaylaştırırken, askere verilen başta ekonomik olmak üzere siyasi ve sosyal ayrıcalıklar da askerin bu yeni rejimi desteklemesini sağlamıştır. Abdülnasır asker olarak geldiği devlet başkanlığında, benzer bir askeri darbe ile karşılaşmamak adına askeri güçlendirerek darbe yapmasını engellemek istemiştir. Askerin, devletin dışında değil, içinde ve devletin kendisi olduğu zaman kendisini devirmek için bir kalkışma içine girmek istemeyeceğini düşünmüştür.

Mısır'da askerin önemi ve gücünün kökenleri tarihsel olarak incelendiğinde, bu durum daha net bir şekilde anlaşılacaktır. Osmanlı himayesinde olduğu zamanlarda bile vali Muhammed Ali, Mısır'da bölgenin en güçlü ordusunu kurarak Mısır'ın askeri bir devlete doğru yol almasında önemli bir rol oynamıştır (Hashim, 2011a: 63-64; Matthews, 1992: 118). Sharp'a göre, 1830 yılında Mısır'da 100.000 kara, 25.000 donanma olmak üzere oldukça güçlü bir askeri yapı mevcuttu (Matthews, 1992: 64). Osmanlı'nın zayıflamasıyla birlikte, Birleşik Krallığın etkisine giren Mısır, bağımsızlığını Birleşik Krallığa karşı verdiği askeri bir mücadeleyle değil, yaklaşık 3 yıl süren halk ayaklanmasıyla elde etmiştir (Kechichian & Nazimek, 1997: 125; Koehler, 2016: 44). Mısır halkı, uzun yıllar sonra kazanılan ulusal bağımsızlığın korunması için, askeri en önemli aktör olarak görmüş ve her zaman güçlü olmasını desteklemiştir. Bu olumlu imaj yıllar sonra bile etkisini sürdürmüş ve 2000 yılında halk arasında yapılan ankette ordu halkın en çok güvendiği kurumların başında gelmiştir (Aclimandos, 2011).

Tablo 2.

Mısır Silahlı Kuvvetleri (2010)

Silahlı Kuvvetler	Acemi	Profesyonel	Toplam
Kara Kuvvetleri	220,000	120,000	340,000
Hava Kuvvetleri	10,000	20,000	30,000
Donanma	10,000	8,500	18,500
Toplam	240,000	148,500	388,500

Kaynak: IISS, 2010: 248

2010 yılında, yaklaşık 80 milyon nüfuslu Mısır'da silahlı kuvvetlerin sayısı 388,500 gibi önemli sayılabilecek bir sayıya sahipti (bkz. Tablo 2). Bu fiziksel gücün yanı sıra, 2000'li yıllarda, Mısır silahlı kuvvetleri Mısır'ın 210 milyar dolarlık ekonomisinin yaklaşık yüzde 40'ını kontrol ediyordu (Brooks, 1998; Lutterbeck, 2013; Nassif, 2013). Bu miktar aslında Mısır ordusunun kendisine yapılan ekonomik harcamaları değil, doğrudan sahip olduğu ve kontrol ettiği ekonomik imkanlarla, *milbus* (askeri ticaret) olarak tabir edilen, ticari bir yapıya kavuştuğunu gösteriyordu (Siddiqa, 2007: 1). Hashim bunu şöyle özetlemiştir, "İlk olarak, devletten karşılanmasını bekledikleri *kurumsal çıkarları* vardı: Düzenli maaşlar, makul konutlar, düşük faizli krediler ve özel alışveriş kolaylıkları gibi yan haklar. İkincisi, askeri girişimler kamu sektöründekilerden daha verimli ve düzenli olma eğilimindeydi. Ancak, özel sektör şirketlerinin daha verimli olduğunun anlaşılması durumunda, asker, devletin özelleştirme ve liberal ekonomi çabalarını engelleyebilmekteydi" (Hashim, 2011b: 109).

Mübarek döneminin son savunma bakanı olan ve 2011 yılında kritik bir rol oynayarak, Muhammed Mursi tarafından 2012 yılında görevden alınan Mareşal Muhammed Tantavi ise hem Savunma Bakanı hem de Askeri Üretim Bakanı olarak görev yapıyordu (Springborg, 2012: 95). Bu da aslında Tantavi'nin hem yetkili bir asker, hem de CEO olarak büyük bir ekonomik imparatorluğun içine dahil edildiğinin göstergesiydi. Stier'e göre, "Askerin kontrol ettiği şirketler: Gıda (zeytinyağı, süt, ekmek ve su); çimento ve benzin; araç üretimi (Cherokees ve Wranglers üretmek için Jeep ile ortak girişimler); ve askerlerin hizmetlerinin son altı ayında konuşlandırıldıkları inşaat sektörü. Ordunun anlatılmamış servetinin bir başka kaynağı da, bu yoğun nüfuslu ülkenin en değerli mallarından biri üzerindeki hakimiyetleridir: Yerleşim yerlerine ve tatil beldelerine dönüştürülen kamu arazileri. Ordunun diğer ekonomik avantajı da ordu vergi ödemiyor ve özel sektörü boğan bürokrasi ile uğraşmak zorunda da değildi" (Stier, 2011).

Mübarek döneminde askere sunulan ekonomik çıkarların diğer boyutu ise askeri elitlere sunulan devletin yetkili konumlarıydı. Bunu, ordunun etkili ve yetkili kısmında bulunan kişilere ödül olarak sunan Mübarek, diğer bir ifadeyle askere ikinci bir kariyer fırsatı sunuyordu. Bunun en büyük göstergesi, Mübarek'in 30 yıllık iktidarında atadığı 156 valinin 63 tanesinin asker kökenli olmasıydı (Nassif, 2013: 516). Diğer valilerin 34 tanesi polis, 59 tanesi ise sivil kökenliydi (Nassif, 2013: 517). Bu da yüzde kırk gibi büyük bir orana tekabül etmekteydi. Ayrıca Abdülnasır döneminde başlayan kabinede askerlerin yer alması (kabinenin yaklaşık üçte ikisinin asker kökenli olması) geleneği, Sedat ve Mübarek dönemlerinde azalsa da devam

etmiştir (Tusa, 1989: 119). Bunun, Mısır ordusu üzerindeki en büyük etkisi, ordunun siyasallaşması ve siyasi bir hareketin hem parçası hem de en güçlü koruyucusu haline gelmesidir. Diğer bir ifade ile Mısır'da askerin darbe ile elde edebileceği güç, rejim tarafından kendisine darbe yapmadan verilmiştir (bkz. Tablo 3).

Tablo 3.

Mısır Silahlı Kuvvetlerinin Cumhurbaşkanı Tarafından Kontrol Edilme Mekanizmaları

Dönem	Kıdemli Memurların Maddi Çıkarlarını Teşvik Etmek	İdeolojik Bağlantılar	Subay Birliğindeki Tasfiyeler	Silahlı Kuvvetler Komutanlarının Yer Değiştirmeleri
Abdülnasır (1952–1970)	Evet	Evet	Evet	Hayır
Sedat (1970–1981)	Evet	Evet	Hayır	Evet
Mübarek (1981–2011)	Evet	Hayır	Hayır	Hayır

Kaynak: Nassif, 2013: 516

Mısır ordusunun profesyonel yapısı, Huntington'ın (1957) belirttiği gibi devlete ve topluma karşı sorumluluk taşıyan, siyasetten uzak duran ve liyakat esasına dayanan bir kurum olmasından değil; ordunun duygusal bir bağdan ziyade, *esprit de corps* olarak adlandırılan bir kurumsal kimlik içinde hareket etmesinden ve kendisini devletin asli ve sürekli koruyucusu ve sahibi olarak görmesinden kaynaklanıyordu. Diğer bir ifade ile Mısır ordusu kendisini Mısır'ın sahibi olarak görmüş ve siyasi bir profesyonellik göstermiştir. Kurumsal çıkarlarını korumak amacıyla, oportünist bir şekilde zamanın ve koşulların gereklerine uygun hareket ederek elde edilen ayrıcalıkları ve kazançları sürdürmeyi hedeflemiştir.

Mısır ordusu emir komuta zinciri içinde olayların duygusallığına kapılmadan kendi birlikteliği ve kuralları içinde hareket etmiştir. 1948, 1956, 1967 ve 1973 savaşlarında Arap

dünyasının lideri olarak İsrail, Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı verdiği savaşlarda zafer kazanamamasına rağmen, ordu dağılmadan ve kurumsal olarak bir zafiyete uğramadan devam etmiş; bu da kurumsal kimliğini güçlendirdiği gibi, halkın gözünde de askerin kahramanlaşmasını sağlamıştır (Springborg, 2012: 94). Ordu içinde istifalar olmamış, yenilginin sorumlusu olarak emir komuta zincirinde yer alan komutanlardan kimse suçlanmamıştır.

Sonrasında ise aynı ordunun İsrail, ABD ve Birleşik Krallık ile anlaşan Mısır yönetimini desteklemesi, yıllar süren düşmanlıktan çıkarları gereği ortaklığa geçmesi de aslında ordunun ne kadar profesyonel ve duygusal olmadan hareket ettiğini göstermiştir. 1978 Camp David antlaşmasından sonra, Amerika tarafından her yıl 1.3 milyar dolarlık yardım Mısır'a gönderilmiş, bu paranın yarısına yakını askerin teçhizatı ve modernleştirilmesi adı altında asker için kullanılmıştır (Cook, 2007: 146; Demmelhuber, 2011). 1993 yılında, Al-Sha'b gazetesi Mısır ordusunun Amerikan şirketlerinden askeri malzeme almak şartıyla yaklaşık olarak 2.7 milyon dolarlık komisyon ücreti aldığını iddia etmiştir (Cassandra, 1995: 22). Bu iddianın ardından, Mübarek gazeteyi yayınlayan Sosyalist İşçi Partisi liderini tutuklatmış, iddiaların üzeri de kapatılmıştır (Cassandra, 1995: 23).

4.1. Arap Ayaklanmalarında Mısır Ordusu

Ekmek, özgürlük ve eşitlik sloganlarıyla ortaya çıkan ve Arap ayaklanmaları olarak bilinen isyan günlerinde de askerin geliştirdiği strateji, askerin sahip olduğu ekonomik gücü, devletin merkezinde yer alarak siyasallaştığını ve bunları korumak içinde profesyonel bir tutum sergilediğini göstermiştir. Mısır halkının sokaklara çıkmasının üzerinden 17 gün geçmesine rağmen aktif bir tavır ortaya koymayıp bekle-gör stratejisini uygulayan Mısır ordusu, Mübarek'in ve kurduğu rejimin değil, devletin bir iç karışıklık veya iç savaşa sahne olmadan devam etmesinin kendi çıkarları için daha uygun olacağına karar verdiği zaman Mübarek'e ve rejimine olan 30 yıllık desteğini çekmiş, Mübarek'i ülkeyi terk etmek zorunda bırakan süreci başlatmıştır. Silahlı Kuvvetler Yüksek Kurulu (SCAF), Savunma Bakanı Muhammed Tantavi'nin liderliğinde yönetimi devralırken, bu hareketteki amacın halkın talebi olan otoriter rejimin yıkılıp yerine demokratik bir rejimin kurulması değil, aslında var olan asker destekli devlet otokrasisinin devam etmesinin olduğu, Mübarek sonrası yaşanan gelişmelerle ortaya çıkmıştır. Öncelikle SCAF yönetimi hemen devretmemiş ve Haziran 2012 cumhurbaşkanlığı seçimlerine kadar ülkenin yönetimini elinde tutmuştur. Sonrasında ise laik Mısır ordusunun istemediği Müslüman Kardeşler ve adayları Muhammed Tantavi'nin seçimi kazanması sebebiyle, asker 2013 yılında gerçekleştirdiği bir darbe ile yönetimi almıştır. Daha sonrasında

darbeyi gerçekleştiren General Sisi, cumhurbaşkanı olarak Mısır'da gücü ele geçirmiş, Mübarek sonrası otokrasinin yeni ismi olarak ortaya çıkmıştır. Bütün bu gelişmeler Arap Baharı sürecinde askerin rejimin devam edebilmesi için Hüsnü Mübarek'ten desteğini çektiği, aslında demokratik bir rejim kurulmasının askerin önceliği olmadığı iddialarını haklı çıkarmıştır.

Asker, ülkede bir iç savaş veya karışıklık yaşanmaması, devam eden protestoların uzayıp devletin, dolayısıyla da askerin ekonomik olarak zarar görmemesi adına Mübarek'ten desteğini çekerken, sahip olduğu siyasi güç, ekonomik imparatorluk ve profesyonel yapısından vazgeçmemiştir. Halkla bir çatışmaya girmemiş, tarihten gelen kahraman ve ülkenin koruyucusu imajını devam ettirmiştir. Henry ve Springborg'un da belirttiği gibi, "Sivillerin tamamen kontrolü ele geçirmesi durumunda himaye ağının ve ekonomik etkisinin kuruyacağını bilen ordu için bu kabul edilemezdi" (2011). Dolayısıyla, SCAF Savunma Bakanı Muhammed Tantavi'nin liderliğinde Mübarek olmadan toplanmış ve yönetimi devralmıştır. Askerin bu davranışı, halkın sokaklardan çekilmesine ve muhtemel bir iç savaşın önünün kesilmesine ciddi manada katkıda bulunmuştur.

Asker, Mısır'da sahip olduğu ekonomik ve siyasi gücü korumak için Mübarek sonrası geçiş döneminin yine kendi kontrolünde gerçekleşmesini, sahip olduğu profesyonel yapı ve güçlü konumuyla sağlamıştır. Mısır'da hiçbir kurumun ve sokaklara çıkan milyonların sahip olmadığı bu kontrol etme ve organize olabilme gücü, askere Mübarek sonrası geçişin ilk gününden itibaren Mübarek sonrası dönemi kontrol edebilme kabiliyeti vermiştir. Milyonların ekmek, özgürlük ve eşitlik taleplerine Mübarek'ten desteğini çekerek dolaylı olarak hayır demeyen ordu, aslında bu taleplerin değil, kendi çıkarlarının korunması için Mübarek'in gitmesini halkı bastırmayarak sağlamıştır. Aslında değişen otoriter rejim değil, sadece liderin kendisi yani Hüsnü Mübarek olmuştur.

Mısır ordusunun Mübarek'ten desteğini çekmeyip halkı bastırmak için gireceği muhtemel bir silahlı hareket, halkın gözündeki imajını zedeleyeceği gibi halk isyanlarının daha da artarak ve şiddete bürünerek devam etmesine neden olabilirdi. Bu da ordunun kontrol ettiği devletin zayıflamasına ve Mısır'da uzun yıllar sürebilecek bir belirsizliğe neden olabilirdi. Ordunun istediği ise Mısır'da belirsizliğin değil, istikrarının devam etmesiydi. Çünkü 1946 yılından beri sadece üç asker kökenli liderin antidemokratik yönetimine şahit olunan Mısır'da tarih göstermiştir ki istikrarlı yönetim, ordunun da çıkarlarının istikrarı anlamına gelmiştir.

4.2. 2013 Sisi Darbesi ve Mısır Ordusu

Nordlinger'e (1977) göre "Darbelerin büyük çoğunluğu kısmen, esas olarak veya tamamen ordunun kurumsal çıkarlarının savunulması veya geliştirilmesinden kaynaklanmaktadır" (78). Ayrıca Grewal'a (2023) göre demokrasiye geçişin güçlü bir askeri yapı için sorun olmasının başlıca nedenleri olarak şunlar gösterilebilir. Demokratik seçimlerle iktidara gelen ve halka karşı bir sorumluluğu olan sivillere, askerin itaat etmesinin gerekmesi; bununda askerin siyasi gücünü kaybetmesine sebep olurken kaybedilen siyasi gücün askerin sahip olduğu maddi olanaklar için risk teşkil etmesi; son olarak da orduya alım ve terfi süreçlerinde daha kapsayıcı, şeffaf ve liyakat esaslı bir sisteme geçilecek olmasının askerin bireysel ve kurumsal menfaatleri için risk teşkil etmesi (34-35). Bu nedenle, antidemokratik bir sistemde pek çok fırsat elde eden ve hesap vermeyen bir ordu, demokrasiye geçişle birlikte bu ayrıcalıklarını yitireceğinden, demokrasiyi istemeyebilir. Otokrat bir rejimde, rejim tarafından güçlendirilen bir ordu için demokrasi teorik olarak tehdit teşkil etmektedir. Ancak, geçiş hükümetine yönelik halk desteği ve uluslararası desteğin güçlü olması halinde, ordunun bir askeri darbeye kalkışma ihtimali azalır. Yine de ordu, ülkede meydana gelebilecek bir siyasi veya ekonomik kriz sonucunda ortaya çıkan memnuniyetsizliği kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaktan çekinmez.

Cumhurbaşkanı Mursi, Mübarek rejimi sonrası ülkede var olan ekonomik krizi çözememiş bu da Mursi'nin kendisine karşı var olan ön yargıların ve tepkilerin artmasına sebep olmuştur. 2012'nin ilk çeyreğinde yüzde 12.6 olan işsizlik oranı, 2013'ün ilk çeyreğinde artarak yüzde 13.2 olmuştur (AfDB, 2013). Mübarek'in gitmesiyle ülkede beklenilen ekonomik refahın yerine daha derin bir ekonomik krizin gelmesi, Müslüman Kardeşlere şüpheyle bakan Mısırlıların ve askerin Mursi karşıtlığını arttırmıştır.[3]

Ekonomik sorunlar ile beraber Mursi siyasi olarak da laik Mısır ve laik ordunun tepkisine neden olan politikalara imza atmıştır. Ekim 2012'de Cumhurbaşkanı Mursi, 1973 zaferini kutlarken, eski Cumhurbaşkanı Enver Sedat'ın suikastinde rol oynadığı iddia edilen cihatçıları 'savaş kahramanları' olarak etkinliğe katılmaya davet etmiştir. Bu karar birçok kesimden özellikle de laik kesimden ve askerden ciddi eleştiriler almıştır. Dahası, Mayıs 2013'te kimliği belirsiz teröristler Sina Yarımadası'nda 7 Mısır askerini kaçırırken, teröristlerin yakalanmadan ve tespit edilemeden kaçmayı başarmaları, Mısır ordusunun prestijini zedelemiştir (Al-Arabiya,

[3] Mursi'nin cumhurbaşkanlığını kazandığı 2012 seçiminde, rakibi Ahmet Şefik, Mübarek döneminde başbakanlık yapan önemli bir aktörken yüzde 49 gibi önemli bir oy oranı almıştır. Bu aslında Mısır'daki Müslüman Kardeşler karşıtlarının ve Mübarek yanlılarının Mısır'da ne kadar önemli bir orana sahip olduklarını göstermiştir.

2023). Askeri yetkililer bu olayın sorumluluğunu Müslüman Kardeşler yönetimine yüklemişlerdir (Al-Arabiya, 2023). Çünkü bu olay ordunun güçlü ve karizmatik imajına hem ulusal hem de uluslararası arenada ciddi zarar vermiştir.

Bununla birlikte, Mayıs 2023'te Mursi, Mısır'ın dört bir yanındaki İslamcıları Kahire stadyumunda toplamış ve Suriye'de uluslararası cihat ilan ettiğini açıklamıştır (Grewal, 2023: 162). Hatta Suriye'yi Esad rejiminden kurtarmak için Mısır askerlerini Suriye'ye gönderme sözü bile vermiştir. Ancak Mursi, bu kararı daha önce orduya iletmediği gibi, böyle bir adım atmak için askerin onayını da almamıştı. Mursi'nin İslamcı gündemini ileriye taşımadaki aceleciliği, askerin tepkisini ciddi manada çekmiştir. Mursi'nin Sina Yarımadası'nda faaliyet gösteren İslamcı cihatçılarla diyalog kurmak istemesine karşın, Mısır ordusunun askeri operasyonlara devam etmesi, Mursi ile asker arasındaki çatışmanın diğer bir örneğiydi (El-Dine, 2016: 193). Ağustos ayında İsrail sınırında kimliği belirsiz teröristler tarafından 16 Mısır askerinin öldürülmesi, hem Mısır ordusunun hem de halkın Mursi'ye tepki göstermesine neden olurken darbeye giden yolun da kaldırım taşlarından biri olmuştur (Al-Ahram, 2012).

Müslüman Kardeşlerin sahip oldukları İslamcı kimlik, uluslararası arenada da çok fazla destek bulmamış ve kendilerine şüpheyle bakılmasına sebep olmuştur. Laik Mısır ordusunun ise 1950'lerden beri Avrupa ve Amerika'dan destek görmesi, askerin darbe yapma motivasyonunu artıran bir diğer faktör olmuştur. Özellikle Birleşik Arap Emirlikleri ve Suudi Arabistan'ın Müslüman Kardeşlerin seçilmesinden sonra devrilmesi için ciddi bir lobi çalışmasında bulunduğu ve muhalifleri, askerler de dahil olmak üzere, ekonomik olarak desteklediği iddia edilmiştir (Riedel, 2013).

2013 Haziran ayında çok sayıda kişi, Mursi ve Müslüman Kardeşler iktidarının son bulmasını istediklerini dile getirmiştir.[4] Müslüman Kardeşler iktidarının ülkenin ekonomik sorunlarına çözüm üretememesi, siyasi kutuplaşmanın artması ve halkın demokrasiden beklediği hızlı çözümlerin gerçekleşmemesi, Mısırlıların sokaklara dökülmesine yol açmıştır. Bu durumu bir fırsat olarak değerlendiren ordu, ideolojik olarak karşısında olduğu ve kendi çıkarları ile ayrıcalıkları için tehdit olarak gördüğü Müslüman Kardeşlere iki ültimatom sunmuştur; bunlar arasında Mursi'nin istifası ve halkın taleplerine yanıt olarak erken cumhurbaşkanlığı seçimlerinin planlanması vardı. Bu taleplere Müslüman Kardeşler tepkisiz

[4] Askeri darbeden önce, Mursi'nin istifası için, yaklaşık 20 milyon imzanın toplandığı iddia edilmiştir (El-Dine, 2016: 185). Şüphesiz bunun da Mursi tarafından atanan General Sisi'yi darbeye götüren sürece katkısı olmuştur.

kalmıştır. Sonuç olarak, Sisi 3 Temmuz 2013'te Mursi ve Müslüman Kardeşler iktidarına son veren bir darbe gerçekleştirmiştir.

Bu gelişmeler şunu göstermiştir ki hükûmet karşıtı protestolar, demokrasinin bir parçası bile olsa, antidemokratik bir gelişme olan askeri bir darbeyi tetiklemiştir. Mısır ordusunun kendisini ülkenin sahibi olarak görmesi ve sahip olduğu ekonomik ve siyasi gücün de bunu güçlendirmesi, askerin sadece 1 yıl önce demokratik bir seçimle iş başına gelen bir hükümeti devirmesi için yeterli olmuştur (Croissant vd., 2018). Mısır ordusu, Müslüman Kardeşlerin temsil ettiği İslam yanlısı hükümetin, laik bir yapıya sahip olan ordunun siyasi ve ekonomik çıkarlarını tehlikeye atacağını düşündükten sonra Müslüman Kardeşlere karşı böyle bir darbe gerçekleştirmiştir (Feldman, 2020; El-Dine, 2016: 193). Dolayısıyla 2013 darbesi, Mısır ordusunun 2011'de olduğu gibi 2013'te de çıkarlarını güvence altına almak için yaptığı bir hamle olarak değerlendirilebilir. Grewal ve Kureshi'nin belirttiği gibi, "General Sisi, ordunun kurumsal ayrıcalıklarını güçlendiren yeni bir anayasayı, parlamentonun ordunun üzerindeki denetimini sınırlayarak değiştirmiştir… ayrıca orduya önümüzdeki sekiz yıl için Savunma Bakanı seçimini veto etme yetkisi de vermiştir" (2019: 1024).

Halk, Mübarek sonrası dönemde ekonomik sorunların devam etmesinin ve hayatlarında bekledikleri olumlu gelişmelerin olmamasının sorumlusu olarak geçiş dönemi hükûmetini, yani Müslüman Kardeşleri sorumlu tutmuştur. Mısır'da Mübarek yanlısı bürokratlar, iş adamları ve sivil toplum kuruluşları da Müslüman Kardeşleri güçsüz göstermek adına devletin işleyişini yavaşlatarak demokrasiye başkaldırının mimarları olarak ön plana çıkmışlardır. Örneğin, çöplerin görevliler tarafından kasıtlı bir şekilde zamanında toplanmaması, Müslüman Kardeşler yönetiminin olumsuz bir şekilde algılanmasına ve halkın gözünde kötü bir imaj oluşturmasına yönelik bir eylem olarak değerlendirilmiştir. Dolayısıyla Nasır döneminden beri ekonomik, siyasi ve kurumsal olarak çok güçlü ve rejim yanlısı bir duruş sergileyen ordu, "demokrasiyi kendi çıkarlarına ve kimliğine yönelik bir tehdit olarak görmüş ve kayıpları gerçekleştiğinde, geçiş sürecini sona erdirmek için devreye girmiştir" (Grewal, 2023: 73).

Mübarek sonrası gelişmeler, Mısır ordusunun 2010-2011 ayaklanmalarında halk yanlısı bir davranış sergilemesinin nedeninin, rejimi sürdürebilmek adına Mübarek'in istifasını sağlayabilmek olduğunu göstermiştir. Bunu başaran asker, geçiş döneminde demokratik seçimlerle iş başına gelen fakat kendi çıkarları ile çatışan bir iktidarı askeri bir darbe ile devirerek rejimin ve çıkarlarının bekçiliğini yapmaya devam etmiştir. Dolayısıyla güçlü, politik ve profesyonel bir yapıya sahip olan Mısır ordusu, demokrasinin değil, antidemokratik rejimin sahibi olarak hem yöneten hem de kontrol eden güç olmayı 2013 yılı itibarıyla başarmıştır.

Askerin 2011 yılında kışlasından çıkarak başlamasında önemli rol oynadığı demokratikleşme süreci, yine askerin kışlasından çıkması ile 2013 yılında başarısızlığa uğramıştır.

5. Tunus Ordusu: Zayıf, Apolitik ve Profesyonel

Tunus askeri yapısı, Mısır örneğinin tam tersi bir özellik gösteriyordu. Bağımsızlığını savaşla değil, masada diplomatik bir yolla Fransızlardan alan Tunus'ta ordu, Mısır'da olduğu gibi halkın gözünde kahramanlık hikayeleri barındıran bir kurum değildi. Koehler'in de belirttiği gibi, "Tunus, büyük bir askeri müdahale olmaksızın bağımsızlığını kazanan ve bağımsızlık sonrası bir rejim oluşturabilen tek otoriter Arap cumhuriyetidir" (Koehler, 2016: 39). Bağımsızlık sonrası dönemin ilk Cumhurbaşkanı Habib Burgiba ve kendisini 1987 yılında saray darbesi ile deviren Muhammed Bin Ali, askerin darbe yapmasından çekinmiş ve askerin güçlenmesini planlı olarak engellemişlerdir. Özellikle MENA gibi askeri darbelerin çok görüldüğü bir bölgede, her iki lider de askeri marjinalleştirip etkisiz kılma politikasını seçmişlerdir. Barany'nin belirttiği gibi, "Birçok Kuzey Afrika ülkesinin şahit olduğunun aksine, Tunus ordusu hiçbir zaman darbe girişiminde bulunmamış, siyasi kararların alınmasında yer almamış, bir 'ulus inşası' aracı olmamış ve ekonomik kalkınma programlarına katılmamıştır" (2011: 27).

Tunus ordusu, bağımsızlıktan itibaren siyasi gücün izlediği marjinalleştirme politikasının sonucu olarak apolitik ve profesyonel bir karaktere sahip olmuştur. Örnek vermek gerekirse, askeri personellerin herhangi bir siyasi partiye üye olmalarına izin verilmediği gibi, askerlerin aktif görevde oldukları sürece cumhurbaşkanlığı ve milletvekilliği seçimlerinde oy kullanma hakları da yoktu (Hopkins, 1989). Bu durum, askerin siyasi bir kimlik kazanmasını ve siyaseti etkileyebilecek bir konumda olmasını engellediği gibi, siyasi grupların da askerin bu etkisizliğinden dolayı askeri destek arayışını gereksiz kılmıştır.

Tunus ordusunun profesyonel yapısı, Mısır ordusunun aksine, kendisini ülkenin sahibi ve koruyucusu olarak görmemesi ve siyasi bir kimlik taşımamasıyla öne çıkmıştır (Grewal, 2023: 90). Ordunun siyasetin dışında kalarak kendisi için belirlenen sınırlar içinde görevini yerine getirmesi de bu tanımın bir parçasıdır (Grewal, 2023: 90). Tunus ordusu ülkedeki siyasi olaylarda taraf tutmamayı ve yöneten değil yönetilen olmayı da sahip olduğu profesyonelliğin bir gereği olarak görmüş ve tarih boyunca böyle davranmıştır. Ware, 1985 yılında yaptığı çalışmada Tunus'un bu özelliğini şu şekilde ifade etmiştir, "Arap dünyasındaki askeri kuruluşlar arasında Tunus neredeyse benzersizdir. Silahlı bir güç olarak asla devlete karşı darbe yapmayan veya devrimi teşvik etmeyen, asla doğrudan Arap-İsrail krizine karışmayan, hiçbir

zaman ulusal çıkarların aracı ve pretoryen olmayan, son derece profesyonel bir askeri yapıdır" (47).

Ayrıca Ware'e göre, "Ordu, karar verme sürecine hiçbir zaman siyasi seçkinler olarak katılmadı. Ordunun bir ulusun modernleştiricileri gibi tarihsel bir rol oynama fırsatı da olmadı. Aksine, yalnızca ulusal egemenliğin ve statükonun savunucuları sıfatıyla ve birliğin sembolü ve ulus inşa etme girişiminde insanları hükümete bağlayan bir araç olarak hizmet etti" (1985: 47). Barany de Ware ile benzer bir görüşü dile getirerek, Tunus ordusunun apolitik yapısına ışık tutmuştur. Barany'e göre, "Bin Ali'nin selefi Habib Burgiba, cumhurbaşkanı olduğu otuz yıl boyunca (1957-87) askerleri kasıtlı olarak siyasetin dışında tutmuş, hatta iktidar partisine katılmalarını yasaklamış ve oy kullanma haklarını ellerinden almıştır. Bin Ali de selefi gibi silahlı kuvvetleri siyasetin dışında tutma politikasını kararlılıkla sürdürmüştür" (2013: 60).

Askerin siyasi güç tarafından planlı olarak marjinalleştirilmesinin bir sonucu olarak, 2010 yılında, yaklaşık 10 milyon nüfuslu Tunus'ta askeri güç sadece 35,800 olarak kayıtlara geçerken, bunun 23,400'ünü acemiler, 12,400'ünü ise profesyonel askerler oluşturuyordu (bkz. Tablo 4) (IISS, 2010: 274). Silahlı kuvvetlerin yaklaşık yüzde 70'inin acemi askerlerden oluşması, Tunus hükümetinin silahlı kuvvetlerde hizmeti profesyonel bir kariyer meslek olarak değil, kısa vadeli bir sorumluluk olarak gördüğünü gösteriyordu.

Kapasite ve yapı olarak zayıf tutulan bu ordunun karşısına, Bin Ali tarafından desteklenen ve kontrol edilen polis güçleri kurulmuştur. Böylece Tunus'ta meydana gelebilecek muhtemel bir iç karışıklıkta kullanılmak üzere Bin Ali tarafından Tunus, bir polis devleti olarak dizayn edilmiştir. Tunus polis güçleri "Bin Ali rejiminin ajanları," veya "siyasi polis güçleri" olarak da isimlendiriliyordu (Lutterbeck, 2015; Droz-Vincent, 2014). Tablo 5'te görüldüğü gibi, 2010 yılında Tunus'ta polis ve paramiliter güçlerin sayısı yaklaşık olarak 160,000 civarındaydı. Bu sayının silahlı kuvvetlerde sadece 35,800 olması, Bin Ali'nin polise ne kadar güvendiğinin ve kurduğu sistemde güçlü bir askeri yapıya yer olmadığının açık bir göstergesiydi. Çünkü Bin Ali için, askerin silahlı bir darbe yapma ihtimalinden dolayı zayıf ve daima izlenen, polis güçlerinin ise daha güvenilir olduğu için güçlü ve izleyen olmasını istediği tartışılmaz bir gerçekti. Özellikle polis darbesinin bu bölgede hiç görülmemesi ve polislerin çok rahat kontrol edilebilen İçişleri Bakanı'na bağlı olmaları, Bin Ali'nin polislere güven duymasının nedenlerinden biri olmuştur.

Tablo 4.

Tunus Silahlı Kuvvetlerinin Büyüklüğü (2010) [5]

	Acemiler	Profesyoneller	Total
Kara Kuvvetleri	22,000	5,000	27,000
Donanma	700	4,100	4,800
Hava Kuvvetleri	700	3,300	4,000
Total	*23,400*	*12,400*	*35,800*

Kaynak: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Enstitüsü (IISS), 2010.

Tablo 5.

Polis ve Paramiliter Güçlerin Sayısı (2010) [6]

	Polis	Ulusal Muhafızlar	Cumhurbaşkanlığı Muhafızları
Toplam	130,000-150,000	12,000	5,000-6,000

Kaynak: Brooks, 2013; Lutterbeck, 2015.

Siyasi olarak devletin dışında bırakılan orduya, ekonomik olarak da çok küçük bir bütçe ayrılarak askerin güçlenmesinin önüne geçilmek istenmiştir. Tablo 6'ta da görüldüğü gibi, 2010 yılında Tunus ordusu için ayrılan GSYİH oranı sadece yüzde 1.3'tü. Bu da aslında geçmişten itibaren ordunun donanım ve harcama olarak güçlenmemesi için ordunun sistemli olarak ekonomik anlamda zayıf tutulduğunu göstermektedir. 2002 yılında genelkurmay başkanının bir helikopter kazasında ölmesinden sonra, 30 yıllık Tunus askeri helikopterlerinin *uçan tabutlar* olarak adlandırılması bu politikanın bir sonucuydu (Jebnoun, 2014: 303). Teçhizat ve donanım olarak geri bırakılmış bu askeri yapının darbe yapması çok zor olduğu gibi devlette söz sahibi

[5] Tunus devlet arşivinin belirsizliği nedeniyle, araştırmacılar arasında silahlı kuvvetlerin büyüklüğü konusunda bir fikir birliği yoktur. Örneğin, Henry ve Springborg (2011) ordunun 45.000 kişiden oluştuğunu belirtirken, Barany (2013) sayıların 30.000'e yakın olduğunu iddia etmiştir. Haziran 2015 yılında görüştüğüm Emekli Albay Ben Nasr, sayının 30.000 ile 35.000 arasında değiştiğini iddia etti. Görüşülen eski Muhammed Ganuşi hükümet yetkilisi Nejip Jeridi'ye göre ise silahlı kuvvetler 20.000 askerden oluşuyordu (Haziran 2015).

[6] Silahlı kuvvetlerin büyüklüğü gibi, araştırmacılar polis gücünün, başkanlık muhafızlarının ve ulusal muhafızların büyüklüğü konusunda da hemfikir değillerdir. Örneğin, Schraeder ve Redissi'ye (2011) göre, başkanlık muhafızları 8.000 askerden, ulusal muhafızlar ise 20.000 askerden oluşuyordu. Henry ve Springborg'a (2011) göre, güvenlik güçlerinin geri kalanı yaklaşık 120.000-180.000 idi. Brooks (2011), sayıların 120.000 ile 200.000 arasına düştüğünü iddia etti. Barany (2013), polis gücünün 150.000 kişiyi içerdiğini iddia etti. Mülakat yapılan Ben Nasr, başkanlık muhafızlarının sayısının 5.000-6.000'e yakın olduğunu ve ilginç bir şekilde polisin maksimum 10.000 olduğunu belirtti (Haziran 2015). Görüştüğüm Jeridi, polis kuvvetlerinin 130.000 değil, 30.000-35.000 arasında olduğunu ve başkanlık teşkilatının sadece askerlerden oluştuğunu belirtti (Haziran 2015).

olması da zordu. Dolayısıyla Tunus ordusu siyasi güçler tarafından marjinalleştirilmiş fakat bunun sonucu olarak da apolitik ve profesyonel bir yapıya kavuşmuştur.

Tablo 6.

Tunus Devletinin Askeri Harcamaları

Yıl	Milyon (Tunus Dinarı)	GSYİH Payı (%)
1988	200	2.3
1989	222	2.3
1990	218	2
1991	241	2
1992	256	1.9
1993	277	1.9
1994	300	1.9
1995	324	1.9
1996	387	2
1997	396	1.9
1998	417	1.8
1999	424	1.7
2000	456	1.8
2001	483	1.7
2002	491	1.7
2003	525	1.7
2004	554	1.6
2005	608	1.5
2006	662	1.4

2007	629	1.3
2008	713	1.3
2009	763	1.3
2010	818	1.3

Kaynak: SIPRI Askeri Harcamalar (1988-2010) 2014. Erişim tarihi: 30 Haziran 2015

5.1. 2010 Arap İsyanlarında Tunus Ordusu

Tunus, Arap isyanları meşalesinin ilk yakıldığı yerdi. 26 yaşındaki sokak satıcısı Muhammed Buazizi, 17 Aralık 2010'da bir devlet görevlisinin kendisinden rüşvet talep etmesi üzerine, bu isteği reddettiği için dayak yediğini iddia ederek kendini ateşe vermiştir. Bu ateş, adalet, ekmek ve özgürlük isyanlarının fitilini ateşlemiştir. Bin Ali'nin isyanları bastırmak için bakanların ve başbakanın değişikliği dahil bir çok müdahalesine rağmen, isyanlar artarak devam etmiştir. Sadece Tunus'u değil, MENA bölgesini de etkisi altına alan bu isyan hareketi sonucunda Bin Ali, 14 Ocak 2011 tarihinde eşi Leyla Trabelsi ile beraber ülkeyi terk ederek Suudi Arabistan'a kaçmak zorunda kalmıştır.

Bir polis devleti olan Tunus'ta polis güçleri, sokak hareketinin hemen hemen tüm ülkeyi sarmasını ve giderek artan bir şekilde devam etmesini engellemekte yetersiz kalmıştır. Polisin görev alanına girmesine rağmen yetersiz kaldığı bu noktada, askerin rolü kritik bir önem kazanmıştır. Örneğin, General Râşit Ammar'ın Bin Ali veya Savunma Bakanı tarafından protestolara ateş açılması talimatı aldığı, ancak bu talimatı yerine getirmediği öne sürülmüştür (Taylor, 2014).

General Ammar, ayaklanmanın üçüncü haftası olan 9 Ocak'ta devlet kurumlarını savunmak amacıyla askeri güç konuşlandırarak kurumsal ve profesyonel kimliğini korumuştur (Albrecht & Bishara, 2011). Askeri güçler, hükümet binalarını protestocuların saldırılarına karşı korumuş, fakat binaları savunmak için protestoculara saldırmamışlardır. Asker çok kritik bir şekilde polis güçleri ile protestocular arasında arabulucu rolü oynamış ve protestocuların polis tarafından şiddet görmesinin önüne geçmiştir (Chabir, 2015). Polisin şiddetli bir müdahalesi, protestoların muhtemel bir iç savaşa sürüklenmesine veya protestoların büyümeden bitmesine neden olabilirdi. Dolayısıyla, asker arabulucu rolüyle protestoların büyümesine planlı olmasa da önemli bir katkıda bulunmuştur.

General Ammar ile yakın ilişkileri olan araştırma katılımcılarına göre, Bin Ali General Ammar'a protestocuları vurması için hiçbir zaman doğrudan bir emir vermemiş, böyle bir emri

polis kuvvetlerine vermiştir (Chabir, 2015; Nasr, 2015). Hangi iddianın gerçek olduğunun kesin olarak belirlenememesiyle birlikte, kanıtlanan bir gerçek vardır ki, General Ammar, Tunus ordusuna üst düzey komutanların izni olmadan hiçbir askerin protestoculara ateş açmaması talimatını veren bir telgraf göndermiştir (Nasr, 2015; Jebnoun, 2014: 305). General Ammar, bu emri Tunus ordusunun apolitik ve profesyonel kimliğini korumak amacıyla vermiş olabilir; fakat, Bin Ali rejimiyle olan mesafeli ilişkilerinin bir yansıması olarak da değerlendirilebilir. Başka bir deyişle, Bin Ali'nin bir politikası olan zayıf ve apolitik Tunus ordusu, rejimi korumak uğruna protestocularla çatışmaktan uzak durmuştur.

Bin Ali, 12 Ocak 2011 tarihinde sokağa çıkma yasağı ilan etmesine rağmen, protestocular buna uymamış sokağa çıkmışlardır (Murphy, 2011: 301). Ordunun, sokağa dökülen protestocuları bastırmak yerine bu isyana tepkisiz kalması, Bin Ali rejimi için kritik bir dönüm noktası olmuştur. Çünkü daha öncede belirtildiği gibi Tunus anayasasına göre cumhurbaşkanı ordu da dahil olma üzere bütün devlet kurumlarının başıydı (1959 Tunus Anayasası: Madde 44). Ancak ordu, cumhurbaşkanına karşı yapılan bu itaatsizliği protestoculara ateş açmayarak kabul etmiş ve rejimin hatırı için halkı karşısına almamıştır.

General Ammar, Noureddine Jebnoun ile yaptığı röportajda, Bin Ali'nin güvenlik şefi Ali Şeriati'nin Leyla Trabelsi'nin ailesinin evlerinin korunması yönünde kendilerinden talepte bulunduğunu, fakat askerin görevinin özel konutları değil, devlet binalarını ve halka açık yerleri korumak olduğunu belirterek reddettiğini söylemiştir (Jebnoun, 2014). Bin Ali'nin güvenlik şefine karşı yapılan bu tepki, ordu ile rejim arasındaki önemli bir ayrılık işareti olarak kayıtlara geçmiştir. Ayrıca Bin Ali, Kartaca Havalimanı'nda kaçmak üzereyken Terörle Mücadele Tugayı (BAT) tarafından tutuklanan Trabelsi aile üyelerinin BAT personellerini öldürmek dahil her türlü yola başvurularak ordu tarafından bir an önce kurtarılması emrini vermesine rağmen, General Ammar BAT ile çatışmak yerine güvenli ama daha uzun bir yol olan müzakereyi tercih etmiştir (Jebnoun, 2014: 307).

Yukarıda bahsedilen gerginlikler Bin Ali rejimi ile ordu arasında farklılıklar oluştursa da, bu hareketler Bin Ali rejimi tarafından ordunun açık bir sadakatsizliği olarak yorumlanmamıştır. Bin Ali, 14 Ocak günü saat 14.00'te General Ammar'ı İçişleri Bakanlığı'ndan yönetmesi için güvenlik güçleri ve silahlı kuvvetler koordinatörü olarak görevlendirmiş ve Askeri Güvenlik Direktörü Ahmet Chabir, 2 Şubat 2011'e kadar geçici olarak Savunma Bakanlığı'nda General Ammar'ın görevini üstlenmiştir (Chabir, 2015). Bin Ali'nin General Ammar'ın yerine Askeri Güvenlik Direktörü Ahmet Chabir'i getirip, General Ammar'ı ev hapsine gönderdiği söylentilerinin aksine, aslında General Ammar, Bin Ali Suudi

Arabistan'a gittikten sonra da İçişleri Bakanlığı'nda kalmış ve Bin Ali'nin uçağını Suudi Arabistan'dan geri çağıran konsey üyelerinden biri olarak yer almıştır (Chabir, 2015; Jeridi, 2015).

Tunus ordusunun Bin Ali rejimi karşıtı protestoları karşısına almayan tavrı, Bin Ali'nin ülkeyi terk etmesinden sonra da devam etmiştir. Çünkü Bin Ali cumhurbaşkanlığından ayrılsa da, protestolar sona ermemiştir. 24 Ocak'ta General Ammar, gösterileri yatıştırabilmek için bir konuşma yapmış ve "Sizin devriminiz bizim devrimimizdir. Devriminizi koruyacağız,"[7] diyerek protestoların dinmesi için ilk defa açıktan çaba sarf etmiştir. Bu açık desteğe rağmen, Tunus ordusu Bin Ali döneminde olduğu gibi Bin Ali sonrası dönemde de siyasetin dışında kalmış ve siyasete doğrudan müdahaleden kaçınmıştır. 24 Haziran 2013 tarihinde bir televizyon röportajında Ammar, "15 Ocak 2011'de cumhurbaşkanı olmaya çağrıldım ama ülkem uğruna bunu reddettim," diyerek orduyu siyasetin dışında tuttuğunu açıkça belirtmiştir.[8]

2011 parlamento seçimlerinden önce, 22 yıldır sürgünde olan El-Nahda (Rönesans) hareketinin lideri Raşit Ganuşi'nin Tunus'a dönmesi ve liderlik ettiği ılımlı İslamcı parti El-Nahda'nın parlamento seçimlerini kazanması sivil-asker ilişkileri için yeni bir test alanı olarak ortaya çıkmıştır. El-Nahda'nın adayı Hammadi Cibali başbakanlık görevini üstlenirken, Cumhuriyet Kongresi (CPR) lideri Moncef Marzouki Tunus Cumhuriyeti'nin cumhurbaşkanı olmuştur (Arieff, 2012). Tunus ordusu, seçim sonuçlarına saygı duyarak ve El-Nahda iktidarına karşı bir müdahalede bulunmayarak demokratik geçiş sürecine olumlu katkıda bulunmuştur.

Tüm bu gelişmeler, devrim sonrası dönemin kilometre taşlarını oluşturmuştur. Çünkü Tunus ordusu, Tunus'un laik tarafında yer alırken, El-Nahda ılımlı İslamcı bir hareketi temsil ediyordu. Ordu, Bin Ali sonrası El-Nahda'nın kazandığı seçim sonuçlarını iptal edebilir veya El-Nahda'nın tekrar yasaklanmasını ve seçimlerin yenilenmesini isteyebilirdi. Tüm bu beklentilerin aksine, ordu seçim sonuçlarına saygı göstererek kışlasına çekilmiştir. Bu arada, El-Nahda'nın lideri Ganuşi, ordunun ve toplumun duyarlılıklarını göz önünde bulundurarak İslami bir devlet kurma niyetinde olmadıklarını net bir şekilde belirtmiştir (Bayat, 2013: 591). Ganuşi, Kahire'de yaptığı bir konuşmada bunu şöyle dile getirmiştir, "Toplumların çeşitli ve farklı gruplardan oluştuğu gerçeği göz ardı edilmeden, bu farklı gruplar arasında güç dengesi

[7] "Raşit Ammar: Tunus ordusu devrimi koruyacaktır," Ocak 25, 2011, http://www.youtube.com/watch?v=AsHs-Kn--oc#t=11, erişim tarihi Mart 18, 2013.
[8] "Raşit Ammar'ın TV programı," Haziran 25, 2013, https://www.youtube.com/watch?v=rEYzxSHFd4M, erişim tarihi Eylül 7, 2014.

oluşturulmalıdır. Aksi takdirde, çatışma ve kaos toplumun kaçınılmaz sonu olur" (Shaker, 2013).

25 Temmuz 2013 tarihinde Tunus'un önde gelen solcu siyasetçilerinden Muhammed Brahmi'ye düzenlenen suikast sonucu, Ağustos ayında yüzlerce kişi El-Nahda liderliğindeki troyka koalisyonunu (İslamcı, solcu ve laiklerin birleşimi) protesto etmek için bir araya gelmiştir (Boubekeur, 2015; Feldman, 2020). Halkın bir kısmı, demokratik olarak seçilmiş hükümetin meşruiyetini kaybettiğini ve yönetimi teknokrat bir hükümete devretmesi gerektiğini dile getirirken, bir kısmı ise hükümetin istifasının yanı sıra ordunun da müdahalesini istemiştir (Grewal, 2023: 73). Bu protestoların sonucu olarak 6 Ağustos 2013'te Meclis Başkanı Mustafa Ben Jafaar, meclisi geçici olarak askıya almış, 28 Ocak 2014'te ise El-Nahda hükümetinin Cibali'den sonra göreve gelen Başbakanı Ali Larayedh istifa ederek, iktidarı Teknokrat Başbakan Mehdi Joma'ya devretmiştir (Marks, 2015).

Özet olarak ordu hem protestolar devam ederken hem de Bin Ali sonrası dönemde kendisine yapılan açık ve gizli müdahale çağrılarına cevap vermemiştir. Özellikle 2013 yılı Tunus ordusu için bir dönüm noktası olabilir ve bir askeri darbe ile yönetimi devralabilirdi. Çünkü Tunus'un en güçlü silahlı birlikleri olan polis güçleri ve başkanlık muhafızları dahil, halkın laik ve cumhuriyetçi kısmı, İslamcı El-Nahda liderliğinde kurulan hükûmete karşı yapılacak olan bir müdahalede muhtemelen askerin yanında yer alacaklardı. Çünkü halkın laik kısmı ve devletin silahlı ve silahsız güçleri, İslamcı bir partinin seçimlerden birinci parti olarak çıkmasından memnun değildiler. 2013 yılında Mısır'da meydana gelen Sisi darbesi gibi Tunus'un da aynı kaderi paylaşma ihtimaline karşı, Tunus ordusunun Mısır ordusunun tam tersi olarak tarih boyunca hiçbir askeri darbede bulunmamış olması,[9] teknik ve insan kapasitesi olarak bir devleti yönetebilecek kapasiteye sahip olmaması, kurum olarak devleti yönetmek gibi bir misyonu kendisinde görmemesi ve devleti yönetme sorumluluğunu almak istememesi, askerin 2013 yılında muhtemel bir darbe girişiminde bulunmasını engellemiştir (Grewal, 2023: 86-87).

Apolitik, zayıf fakat kurumsal bir kimliğe sahip olan Tunus ordusu, 2010-2011 protestolarında protestoculara ateş etmeyerek, polisin de ateş etmesine dolaylı yoldan engel olarak öncelikle Bin Ali'nin gitmesinin sebeplerinden biri olmuştur. Bin Ali sonrası dönemde ise iktidara talip olmayarak, daha da önemlisi iktidara gelen İslamcı El-Nahda'yı askeri bir darbe ile devirmeye çalışmayarak, Tunus'un demokratikleşme sürecine katkıda bulunmuştur.

[9] 1987 yılında asker kökenli Bin Ali'nin kansız saray darbesi, askerin ülkeye hükmetmesini değil Bin Ali'nin selefi Habib Burgiba gibi Tunus'u polis devleti olarak inşa etmesini sağlamıştır.

Zayıf ve apolitik bir yapıya sahip olması siyasete ve yönetime ilgi duymasını engellerken, ülkeyi yönetme kapasitesinden yoksun olması da askeri darbe yapmaktan alıkoyan muhtemel sebeplerden biri olmuştur. Fakat bu zayıf yapı ve pasif duruş, Tunus'un demokratikleşmesi adına sonraki süreçte dezavantaj olarak ortaya çıkmıştır.

5.2. 2021 Kays Said Darbesinde Tunus Ordusu

Bin Ali sonrası yönetime gelen İslamcı, teknokrat ve seküler hükümetlerin Tunus'ta demokrasi, ekonomi ve insan hakları adına beklentileri karşılayamaması, halkın memnuniyetsizliğinin artmasına sebep olmuştur. 2019 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde bağımsız aday olarak seçime giren hukuk profesörü Kays Said, ikinci turda yüzde yetmiş gibi yüksek bir oranla seçilerek Tunus'un yedinci cumhurbaşkanı olmayı başarmıştır. Hukukçu olması, hiçbir siyasi parti ile bağlantısının olmaması ve yeni bir yüz olması, halk arasında özellikle de gençler arasında popüler olmasını sağlamıştır.

Fakat Cumhurbaşkanı Said, 25 Temmuz darbesi olarak adlandırılan bir darbe ile 2021 yılında demokratik seçimler ile göreve gelen parlamentoyu dağıtmış ve başbakanı görevden almıştır. El-Nahda önderliğinde 2019 yılında yapılan meclis seçimleriyle kurulan hükümeti dağıtan Said, bu kararı, hükûmet karşıtı gösterilerin ortaya çıkmasından sonra almıştır. Şubat 2022 yılında da Anayasa Mahkemesini dağıtan Said, Temmuz 2022 yılında başkanın yasama, yürütme ve yargı güçleriyle donatıldığı yeni bir anayasanın yapılmasını sağlamış ve bu anayasa, yüzde otuz gibi düşük katılımlı bir referandumda, yüzde doksan gibi bir oranla kabul edilmiştir (Kashina, 2022; Huber & Pisciotta, 2023: 371). Yeni anayasa, daha önceki anayasada mevcut olan güçler ayrılığına son vermiş ve tüm yetkiyi devlet başkanına vermiştir. 2014 yılında özgürlükleri ve hakları güvence altına almayı hedefleyen ve siyasi partiler ile halk arasında oluşan büyük bir koalisyonla ortaya çıkan Bin Ali sonrası yenilikçi anayasa böylece değiştirilmiştir.

Cumhurbaşkanı Said'in seçtiği komisyon üyelerinin hazırladığı yeni anayasaya göre, cumhurbaşkanı başbakanı seçiyor, yasaları parlamentoya sunuyor ve yargıçları atıyordu (Grewal vd., 2022). Daha da önemlisi parlamentonun eskisi gibi cumhurbaşkanını görevden alma yetkisi kaldırılıyordu (Grewal vd., 2022). Hiper başkanlık sistemi kuran bu anayasa, devlet başkanının hiçbir siyasi ve bürokratik engelle karşılaşmadan yasama, yürütme ve yargıyı kontrol etmesini amaçlamıştır. Artık cumhurbaşkanı yasal olarak devletin güçler birliğinin en güçlü sahibiydi. Gücün fazla, denetimin ise az olduğu bu yeni sistem, Tunus'un Bin Ali sonrası dönemde yaşadığı demokratik geçişin durmasına sebep olmuştur.

Sivil bir darbe ile siyasi partilerin ve meclisin yetkilerini eline alan Said, halkın çıkarlarını korumak adına bunları yaptığını söylerken, bu değişiklikleri ise "demokrasiyi aşağıdan inşa etmek" olarak nitelendirmiştir (Koehler, 2023: 1). Meclisi dağıtmaması halinde hükûmet karşıtı protestoların şiddete dönüşebileceğini belirten Said, halkın memnuniyetsizliğine cevap vermek zorunda olduğunu belirtmiştir (Al Arabiya News, 2021). Meclisin ve siyasi partilerin ülkenin ekonomik, siyasal ve sosyal olarak gelişmesine engel teşkil ettiğini, bunun da Bin Ali sonrası dönemde seçilen ve kurulan hükümetlerle kanıtlandığını iddia eden Said, seçimle geldiği başkanlık makamını güçler birliği ile güçlendirmek için demokratik geçiş sürecini askıya almıştır.

Ülkenin mevcut durumundan memnun olmayanlar bu kararı kutlarken, askerin tepkisi ise en çok merak edilenler arasındaydı (Ebel, 2021). Asker, apolitik karakterini bozmadan kendisine verilen emri, emir komuta zinciri çerçevesinde yerine getirerek feshedilen meclisi kimsenin girmemesi için kuşatmış ve Said'in başkanlığına ve kararlarına olan bağlılığını göstermiştir. Meclis başkanı ve El-Nahda hareketinin lideri Raşit Ganuşi meclise girmek isterken ordunun engeli ile karşılaşmış ve meclise girememiştir (CBS, 2021). Ordu, demokrasinin değil, devletin ordusu olarak hareket ederek, devletin en başında bulunan başkanın emirlerini yerine getirmiştir. Şüphesiz ordunun zayıf ve kapasite olarak yetersiz olması, Said'in kararına karşı durmasını ve demokrasi adına meclisi korumasını engelleyen faktörlerden biri olmuştur. Fakat bu ordunun demokratik seçimlerle seçilen ve milyonlarca insanın oyunu alarak milletvekilliğini kazanan vekillerin temsil yeteneğinin gasp edilmesine tepki göster(e)mediği gerçeğini değiştirmemiştir. Ganuşi, "Siyasal İslamcıların, solcuların ve El-Nahda hareketinin dışlandığı bir Tunus'ta iç savaş çıkar," sözleri nedeni ile 17 Nisan 2023 tarihinde gözaltına alınmış ve yargılama sonucu 22 yıl hapis cezasına mahkum edilmiştir (Tommasi, 2023; Middle East Eye, 2025). Tunus'un en köklü hareketlerinden biri olan El-Nahda hareketinin lideri ve feshedilen meclisin başkanı için verilen bu karar, Tunus'ta demokrasi adına önemli bir kırılma noktası olarak tarihe geçmiştir.

Tunus ordusu 2010-2011 protestoları sonrasında gösterdiği pasif tavrı, 2021 yılında Kays Said'in sivil darbesinde de göstermiştir. Demokrasinin savunucusu olmaktan çok, kuralların uygulayıcısı rolünü üstlenen ordu, pasif bir tutum sergileyerek mevcut düzenin yanında yer almıştır. Halkın bir kısmının Said'in bu kararlarını takdirle karşılaması da orduyu kimseyi karşısına almadan görevine devam etmeye itmiştir. Meclisi savunması ve Said'in kararının karşısında durması halinde hem hükûmet karşıtı ve Said taraftarları ile çatışmaya girme riski hem de Said'in (devletin) tepkisini çekme ihtimali oldukça yüksekti. Burgiba döneminden beri

marjinalleştirilen ordu, Said'in tarafında yer alarak dışlanan değil, kazanan olmak istediğini gösteren pragmatist bir davranış sergilemiştir.

Özetle, Tunus ordusunun zayıf, apolitik ve profesyonel bir yapıya sahip olması, demokratik bir seçimle göreve gelen Cumhurbaşkanı Said'in, kendisi gibi demokratik seçimle göreve gelen parlamentoyu, başbakanı ve bakanlar kurulunu feshetmesine katkıda bulunarak demokratikleşme sürecine zarar vermiştir. Ordu, siyasete girmeden kurumsal yapısını ve imkânlarını güçlendirmek ve yıllardır maruz kaldığı dışlanmışlık pozisyonuna son vermek için potansiyel olarak kazanma ihtimali daha fazla olan Cumhurbaşkanı Said'in emirlerine uymuştur. Ordunun tarihten gelen zayıflığı, kendisine verilen emirlere itaat etme ve isyan etmeme şeklinde bir kez daha ortaya çıkmıştır. Demokrasinin askeri olmayı başaramayan Tunus ordusu, düzenin (demokratik veya değil) ordusu olarak tarihe geçmiştir. Askerin kışlasından çıkmaması ile 2011 yılında başlayan demokratikleşme süreci, 2021 yılında yine askerin kışlasından çıkmaması sonucu başarısızlığa uğramıştır.

6. Sonuç

Bu makalede ilk olarak askerin otokrasi sonrası demokratik geçişlerdeki rolünün sağlıklı bir geçiş adına önemli olduğu belirtilmektedir. Bunun yanı sıra, askerin demokratik süreci desteklemesinin veya engellememesinin tek önemli faktör olmamakla beraber, demokratikleşme sürecinin demokrasi ile sonuçlanabilmesi adına önemli olduğu gösterilmiş; aksi bir tutumun da geçişin demokrasi adına sekteye uğramasına sebep olabileceği tartışılmıştır. Mısır ve Tunus'un 2010-2011 yıllarında yaşadığı demokratik sokak hareketlerinde asker, protestoları bastırmayarak Bin Ali ve Mübarek yönetimlerinin sona ermesinde ve demokratik geçiş sürecinin başlamasında önemli bir rol oynamıştır. Fakat 2013 yılında Mısır'da General Sisi'nin askeri darbesi, 2021 yılında ise Tunus'ta Cumhurbaşkanı Said'in sivil darbesi, demokratik geçiş süreçlerinin durmasına sebep olmuştur.

Mısır'ın güçlü ordusu, sahip olduğu siyasi, ekonomik ve sosyal gücü kaybetmemek adına 2011 yılında Mübarek rejiminden desteğini çekerken, 2013 yılında demokratik bir seçimle yönetime gelen Cumhurbaşkanı Mursi'yi, çıkarlarına tehdit olarak gördüğü için devirmiştir. Mısır ordusunun gücü, politik ve profesyonel yapısı darbe yapmasına ve Mısır siyasetinde önemli bir rol oynamasına sebep olmuştur. Güçlü ve politik Mısır ordusunun aksine, Tunus'un zayıf, apolitik ve profesyonel ordusu da 2011 yılında desteklediği demokratik geçiş sürecinin 2021 yılında sivil bir darbe ile durdurulmasına sergilediği pasif tutumla katkıda bulunmuştur. Burgiba döneminden beri gücün merkezinden dışlanan Tunus ordusu, Said'in tarafında yer alarak dışlanan değil, bu kez kazanan taraf olmak istediğini gösteren bir tutum sergilemiştir.

Tunus ordusunun güce yakın olabilmek adına sergilediği bu tutum, sivil darbeyi kolaylaştırırken demokrasinin de darbe almasına sebep olmuştur. Sonuç olarak, Mısır ve Tunus örneklerinde görüldüğü gibi, askerin güçlü olması demokratik geçiş adına dezavantaj oluşturabildiği gibi, zayıf olması da aynı şekilde demokrasinin aleyhine olmuştur. Güçlü asker gücünü kaybetmemek adına demokrasinin karşısına çıkarken, zayıf asker ise zayıflığın getirdiği yetersizlikten ya da güç elde edebilmek adına demokrasi karşıtı bir tutum sergileyebilmiştir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflicts of Interest: There is no potential conflict of interest in this study.

KAYNAKÇA

Aclimandos, T. (2011). Armée populaire. *Outre-Terre*, *(3)* 29, 316-332.

African Development Bank Group (AfDB). (2013). Egypt Economic Quarterly Review. *Economic Quarterly*, *(4)*, June.

Al Arabiya News. (2021). Ousted Tunisian PM under house arrest. 26 Temmuz 2021. https://english.alarabiya.net/News/north-africa/2021/07/26/Ousted-Tunisian-PM-not-under-house-arrest-Sources-

Albrecht, H., & Bishara, D. (2011). Back on horseback: The military and political transformation in Egypt. *Middle East Law and Governance*, *3*(1-2), 13-23.

Allen, N. (2019). Authoritarian armies and democratizing states: how the military influences African transitional politics. *Democratization*, *26*(2), 247-268.

Arieff, A. (2012). Political transition in Tunisia. Washington, D.C.: Congressional Research Service.

Barany, Z.D. (2011). Comparing the Arab revolts: The role of the military. *Journal of Democracy*, *22*(4), 24-35.

Barany, Z. D. (2012). *The soldier and the changing state: Building democratic armies in Africa, Asia, Europe, and the Americas*. Princeton University Press.

Barany, Z. D. (2013). Reforming Defense: Lessons for Arab Republics. *Strategic Studies Quarterly*, *7*(4), 46-69.

Bayat, A. (2013). The Arab Spring and its surprises. *Development and Change*, *44*(3), 587-601.

Be'eri, E. (1982). The waning of the military coup in Arab politics. *Middle Eastern Studies*, *18*(1), 69-128.

Bellin, E. (2004). The robustness of authoritarianism in the Middle East: Exceptionalism in comparative perspective. *Comparative politics*, 139-157.

Boubekeur, A. (2015). Islamists, secularists and old regime elites in Tunisia: bargained competition. *Mediterranean Politics, 21*(1): 107-127.

Brooks, R. (2013). Political-military relations and the stability of Arab regimes. *Adelphi papers*, (324).

Brooks, R. (2013). Abandoned at the palace: Why the Tunisian military defected from the Ben Ali regime in January 2011. *Journal of Strategic Studies*, *36*(2), 205-220.

Cassandra, S. (1995). The impending crisis in Egypt. *The Middle East Journal*, *49* (1): 9-27.

CBC. (2021). Tunisia on edge after president imposes curfew, suspends parliament. 27 Temmuz 2021, https://www.cbc.ca/news/world/tunisia-politics-unrest-july26-1.6117180#:~:text=World-,Tunisia%20on%20edge%20after%20president%20imposes%20curfew%2C%20suspends%20parliament,economic%20troubles%20and%20coronavirus%20crisis

Chabir, Ahmed. "Tunus ayaklanmalarında ordunun rolü neydi?" (Görüşmeci: Ali Sarihan, Ses Kaydı, Görüşme 17 Temmuz 2015).

Cook, S. A. (2007). *Ruling but not governing: The military and political development in Egypt, Algeria, and Turkey*. JHU Press.

Croissant, A., Kuehn, D., & Eschenauer, T. (2018). Mass protests and the military. *Journal of Democracy*, *29*(3), 141-155.

Demmelhuber, T. (2011). The Mubarak System without Mubarak. *Qantara*.

Droz-Vincent, P. (2014). The Military amidst Uprisings and Transitions in the Arab World. İçinde F. Gerges (Ed.), *The New Middle East: Protest and Revolution in the Arab World,* (ss. 180-208). Cambridge University Press.

Ebel, F. (2021). Tunisia's Popular Coup? 28 Temmuz 2021. https://newlinesmag.com/reportage/tunisias-popular-coup/

El-Dine, C. C. (2016). Egypt: From Military Reform to Military Sanctuarization. İçinde H. Albrecht, A. Croissant ve F. H. Lawson (Ed.), *Armies and Insurgencies in the Arab Spring,* (ss.185-202). University of Pennsylvania Press.

Feaver, P. D. (2003). *Armed servants: Agency, oversight, and civil-military relations*. Harvard University Press.

Feldman, N. (2020). *The Arab Winter: A Tragedy*. Princeton University Press.

Finer, S. E. (1985). The Retreat to the Barracks: Notes on the Practice and the Theory of Military Withdrawal from the Seats of Power. *Third World Quarterly*, *7*(1), 16-30.

Frisch, H. (2013). The Egyptian army and Egypt's 'spring'. *Journal of Strategic Studies*, *36*(2), 180-204.

Grewal, S. (2023). *Soldiers of Democracy?: Military Legacies and the Arab Spring*. Oxford University Press.

Grewal, S., & Kureshi, Y. (2019). How to sell a coup: Elections as coup legitimation. *Journal of Conflict Resolution*, *63*(4), 1001-1031.

Grewal, S., Satouri, S.D. ve DeHaven I. (2022). Tunisia's new constitiuion will only worsen its political crisis. 10 Eylül 2023. https://www.brookings.edu/articles/tunisias-new-constitution-will-only-worsen-its-political-crisis/

Hashim, A. S. (2011a). The Egyptian military, part one: From the Ottomans through Sadat. *Middle East Policy*, *18*(3), 63-78.

Hashim, A. (2011b). The Egyptian military, part two: From Mubarak onward. *Middle East Policy*, *18*(4), 106-128.

Henry, C. M., ve Springborg, R. (2011). A Tunisian Solution for Egypt's Military: Why Egypt's Military Will Not Be Able to Govern. 10 Ocak 2021 https://www.foreignaffairs.com/articles/egypt/2011-02-21/tunisian-solution-egypts-military

Hopkins, M. (1989). Tunisia to 1993: Steering for Stability. *Economist Intelligence Unit*.

Huber, D., & Pisciotta, B. (2023). From democracy to hybrid regime. Democratic backsliding and populism in Hungary and Tunisia. *Contemporary Politics*, *29*(3), 357-378.

Huntington, S. P. (1957). *The soldier and the state: The theory and politics of civil–military relations*. Harvard University Press.

Huntington, S. P. (1968). *Political order in changing societies*. Yale University Press.

International Institute for Strategic Studies (IISS). (2010). *The Military Balance.* Routledge.

Jankowski, J. P. (2002). *Nasser's Egypt, Arab Nationalism, and the United Arab Republic*. Lynne Rienner Publishers.

Jebnoun, N. (2014). In the shadow of power: Civil–military relations and the Tunisian popular uprising. *The Journal of North African Studies*, *19*(3), 296-316.

Jeridi, Nejib. "Bin Ali rejiminin 2010-2011 protestolarına karşı tutumu." (Görüşmeci: Ali Sarihan, Ses Kaydı, Görüşme 17 Temmuz 2015).

Kashina, A. (2022). Tunisia. Revolution of Ballot Boxes? İçinde L. Issaev, ve A. Korotayev (Ed.), *New Wave of Revolutions in the MENA Region,* (ss.137-167). Springer.

Kechichian, J., & Nazimek, J. (1997). Challenges to the Military in Egypt. *Middle East Policy*, *5*(3), 125-139.

King, G., Keohane, R. O., & Verba, S. (2021). *Designing social inquiry: Scientific inference in qualitative research*. Princeton University Press.

Koehler, K. (2016). Officers and regimes: The historical origins of political-military relations in Middle Eastern republics. İçinde H. Albrecht, A. Croissant, ve F. H. Lawson (Ed.), *Armies and insurgencies in the Arab Spring*, (ss. 34-53). University of Pennsylvania Press.

Koehler, K. (2023). Breakdown by disengagement: Tunisia's transition from representative democracy. *Political Research Exchange*, *5*(1), 2279778.

Kuehn, D., & Croissant, A. (2023). *Routes to Reform: Civil-Military Relations and Democracy in the Third Wave*. Oxford University Press.

Levitsky, S., & Way, L. A. (2010). *Competitive authoritarianism: Hybrid regimes after the Cold War*. Cambridge University Press.

Lutterbeck, D. (2013). Arab uprisings, armed forces, and civil–military relations. *Armed Forces & Society*, *39*(1), 28-52.

Lutterbeck, D. (2015). Tool of rule: the Tunisian police under Ben Ali. *The Journal of North African Studies*, *20*(5), 813-831.

Mansfield, E. D., & Snyder, J. (2002). Democratic transitions, institutional strength, and war. *International organization*, *56*(2), 297-337.

Marks, M. (2015). How Egypt's coup really affected Tunisia's Islamists. 7 Eylül 2023. https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2015/03/16/how-egypts-coup-really-affected-tunisias-islamists/

Matthews, R. G. (1992). Egyptian defense industrialization. *Defense Analysis*, *8*(2), 115-132.

Maxwell, K. (1991). Spain's Transition to Democracy: A Model for Eastern Europe?. *Proceedings of the Academy of Political Science*, *38*(1), 35-49.

Middle East Eye (2025). Ghannouchi and other Tunisians handed further long prison sentences. 5 Şubat 2025. https://www.middleeasteye.net/news/tunisia-ghannouchi-sentences-prison-long-more

Mill, J.S. (1843). *The System of Logic.* Cambridge University Press.

Nasr, Mokhtar Ben. "Tunus askeri yapısı ve Tunus ayaklanmalarındaki rolü." (Görüşmeci: Ali Sarihan, Ses Kaydı, Görüşme 15 Temmuz 2015).

Nassif, H. B. (2013). Wedded to Mubarak: the second careers and financial rewards of Egypt's military elite, 1981–2011. *The Middle East Journal*, *67*(4), 509-530.

Nordlinger, E. A. (1977). *Soldiers in Politics: Military Coups and Governments*. Prentice-Hall, Inc.

Özcan, M. S. Ö. An Analysis of Poland and Hungary as Examples of mehter democratization. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (55), 187-202.

Shaker, N. (2013). In Cairo, Al-Ghannouchi warns against 'democracy of the majority. https://english.ahram.org.eg/NewsContent/2/8/73167/World/Region/In-Cairo,-AlGhannouchi-warns-against-democracy-of-.aspx

Siddiqa, A. (2007). *Military Inc.: Inside Pakistan's military economy*. Pluto Press.

SIPRI. (2014). Military Expenditure Database. İçinde Stockholm International Peace Research Institute (Ed.). Stockholm International Peace Research Institute.

Springborg, R. (2012). Learning from failure-Egypt. İçinde T.C. Bruneau, ve F. C. Matei (Ed.), *The Routledge Handbook of Civil-Military Relations,* (ss. 93-110). Routledge.

Stier, K. (2011). Egypt's military-industrial complex. https://content.time.com/time/world/article/0,8599,2046963,00.html

Svolik, M. W. (2009). Power sharing and leadership dynamics in authoritarian regimes. *American Journal of Political Science*, *53*(2), 477-494.

Taylor, W. C. (2014). The Tunisian Military's "Ambitious Support" of the Arab Awakening. In *Military Responses to the Arab Uprisings and the Future of Civil-Military Relations in the Middle East: Analysis from Egypt, Tunisia, Libya, and Syria* (pp. 57-82). New York: Palgrave Macmillan US.

Tilly, C. (1978). *From Mobilization to Revolution.* Random House.

Tilly, C. (2000). Processes and mechanisms of democratization. *Sociological Theory*, *18*(1), 1-16.

Tilly, C., & Wood, L. J. (2019). Social movements enter the twenty-first century. In *Social Movements, 1768-2018* (pp. 99-127). Routledge.

Tommasi, A. (2023). Rached Ghannouchi's Arrest: The end of the Tunisian exception. https://www.resetdoc.org/story/ghannouchi-arrest-end-of-tunisian-exception/

Tusa, F. (1989). The Army and Egypt. *Royal United Services Institution Journal and Brassey's Defense Yearbook (99),* 117–129.

Varol, O. O. (2017). *The democratic coup d'état*. Oxford University Press.

Ware, L. B. (1985). The Role of the Tunisian Military in the Post-Bourgiba Era. *The Middle East Journal*, 27-47.

Welzel, C. (2019). Theories of Democratization. Icinde C.W. Haerpfer, P. Bernhagen, C. Welzel, R. F. Inglehart (Ed.), *Democratization* (ss.21-39), Oxford University Press.

Wright, J., & Escribà-Folch, A. (2012). Authoritarian institutions and regime survival: Transitions to democracy and subsequent autocracy. *British Journal of Political Science*, *42*(2), 283-309.